RAPORT 2005-2006, s. 411-435
ISBN 978-83-63260-00-2

Piotr Wawrzyniak, Alina Jaszewska

Wstępne wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w 2005 r. na obwodnicy Sulechowa, pow. zielonogórski, woj. lubuskie

Archeologiczne badania wykopaliskowe na trasie planowanej budowy obwodnicy miasta Sulechów w województwie lubuskim wykonano w 1. poł. 2005 r. Prace badawcze zostały zrealizowane na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad w Warszawie. Ich wykonawcą było Lubuskie Konsorcjum Archeologiczne w składzie: Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza w Świdnicy koło Zielonej Góry, Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska *Alina Jaszewska* z Zielonej Góry oraz Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział Lubuski.

Niniejszy artykuł powstał na podstawie opracowań Grzegorza Galbierczyka, Bartłomieja Gruszki, Aliny Jaszewskiej, Sławomira Kałagate, Andrzeja Krzyszowskiego, Mariusza Łesiuka, Ewy Pawlak, Pawła Pawlaka, Marcina Szydłowskiego, Piotra Wawrzyniaka, Piotra Wolanina, Anny Wrzesińskiej.

Badania wykopaliskowe przeprowadzono w pasie o długości ok. 4 km i szerokości ok. 50 m, który obiegał od południowego wschodu miasto Sulechów. Prace wykonywano na siedmiu stanowiskach archeologicznych: Sulechów 10 (AZP 59-15/43), 14 (AZP 59-15/12), 25 (AZP 59-15/41), 26 (AZP 59-15/42), 27 (AZP 59-15/43), 28 (AZP 59-15/44), 29 (AZP 59-15/45), na obszarze o powierzchni ok. 5,4 ha (Ryc. 1).

Sulechów jest położony na pograniczu Pojezierza Łagowskiego, wchodzącego w skład makroregionu Pojezierza Lubuskiego i Kotliny Kargowskiej, stanowiącej część Pradoliny Warciańsko-Odrzańskiej (Kondracki 2000, 298). Wokół miasta dominują formy powstałe podczas fazy leszczyńskiej i poznańskiej zlodowacenia północnopolskiego. Są to grube pokłady piasków i żwirów o miąższości dochodzącej do 18 m, gdzieniegdzie przykryte cienką warstwą holoceńskiej żółtej gliny wodnolodowcowej, uformowanej z polodowcowych osadów zewnętrznych. Na gruntach wsi Krężoły i Kruszyna położonych w bezpośrednim sąsiedztwie Sulechowa, na wschód od miasta – na trasie zaplanowanej obwodnicy drogowej – zalegają na powierzchni gliny zwałowe,

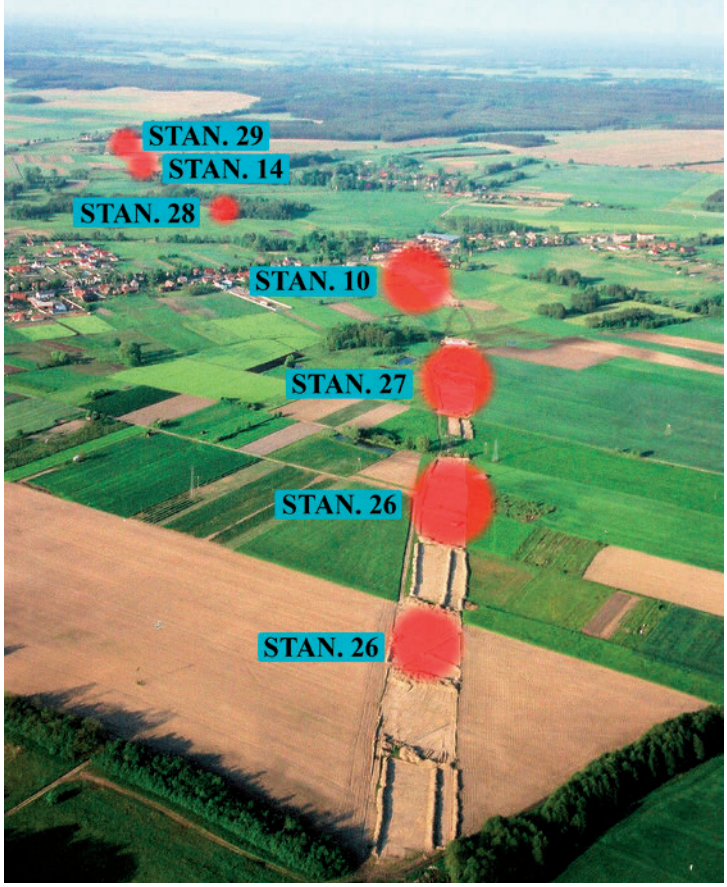

Ryc. 1. Trasa planowanej obwodnicy drogowej Sulechowa, gm. *loco*, woj. lubuskie, z naniesioną lokalizacją badanych stanowisk archeologicznych (fot. P. Wolanin)

Fig. 1. Route of the planned Sulechów, *loco* commune, lubuskie voivodeship, ring-road with the plotted location of archaeological sites covered by research (photo by P. Wolanin)

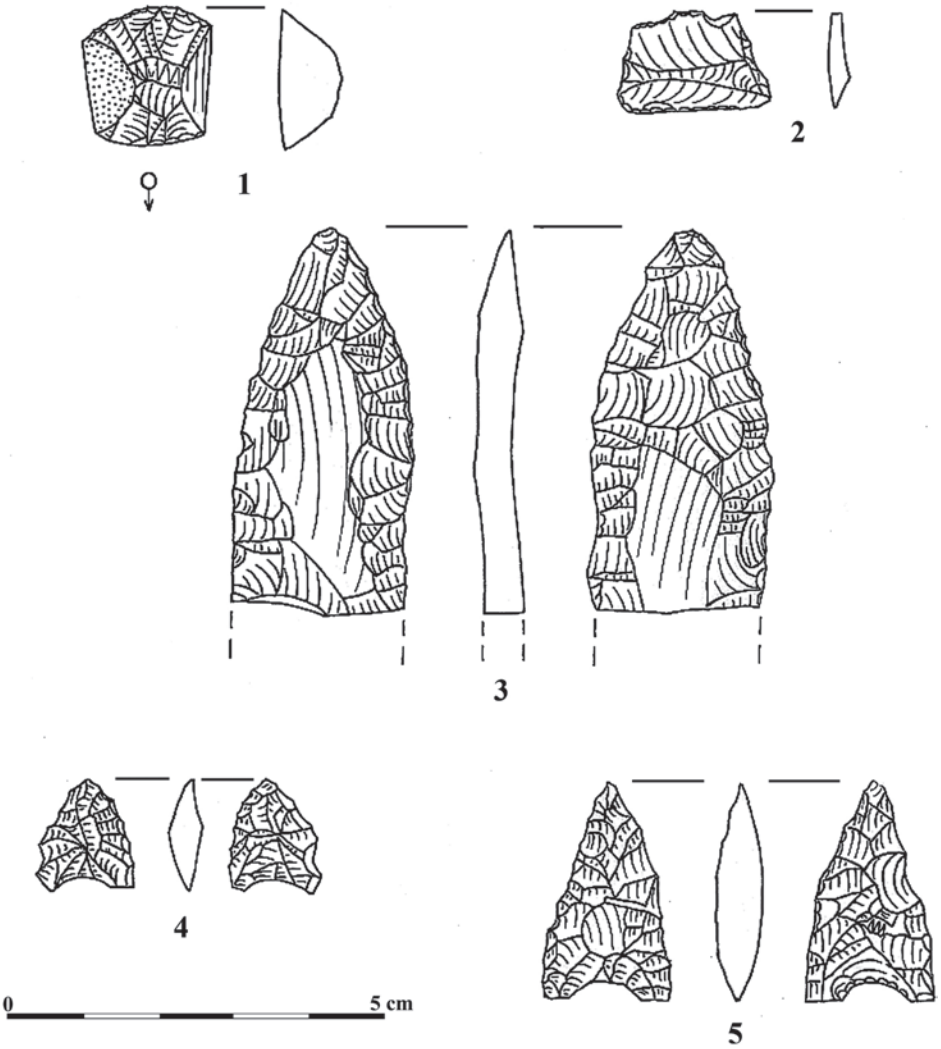

Ryc. 2. Sulechów, stan. 29, gm. *loco*, woj. lubuskie. Materiał krzemienny z późnego okresu mezolitycznego (1–2) oraz z wczesnego okresu brązu (rys. B. Bednarczyk)

Fig. 2. Sulechów, site 29, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Flint material from the late Mesolithic period (1-2) and of the early Bronze Age (drawing by B. Bednarczyk)

mocno spiaszczone, z domieszką żwirów i otoczaków (Okowiński 2002, 16, 17).

Najstarsze, zarejestrowane na przebadanych stanowiskach pozostałości działalności grup ludzkich pochodzą z późnych faz mezolitu oraz wczesnych faz neolitu.

Zbiór 58 artefaktów krzemiennych pozyskanych z krzemienicy zlokalizowanej na stanowisku Sulechów 29 dał podstawę do wyróżnienia śladów bytowania ludzkiego z późnego okresu mezolitycznego, lecz bez bliższego określenia przynależności kulturowej. Nie zarejestrowano żadnych obiektów nieruchomych. Szczególnie interesujące okazały się tutaj następujące przedmioty krzemienne:

- egzemplarz mikrolitycznego drapacza podkrążkowego zdwojonego (Schild *et al.* 1975, 22-36) (Ryc. 2:1);
- zbrojnik trapezowaty (Schild *et al.* 1975, 22-36) (Ryc. 2:2);
- liczne krzemienne wióry (w tym pięć drobnych egzemplarzy mikrowiórków), okrzeski oraz fragmenty łuszczni.

Obecność w tym, nielicznym co prawda zbiorze, materiałów charakterystycznych dla społeczności późnomezolitycznych, stwierdzono po analizie zestawu

►

Ryc. 3. Sulechów, stan. 14, gm. *loco*, woj. lubuskie. Rzut poziomy i przekroje obiektu o charakterze mieszkalnym w typie półziemianki związanego z osadnictwem ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej (opr. M. Szydłowski). 1 – żółtobrązowa, spiaszczona glina; 2 – szara i jasnoszara próchnica z wtrętami rdzawej gliny; 3 – jasnoszara, spiaszczona próchnica; 4 – ciemnoszara, spiaszczona próchnica przemieszana z jasnoszarym piaskiem; 5 – jasnoszara próchnica przemieszana z rdzawą, spiaszczona gliną; 6 – jasnoszara próchnica przemieszana z jasnoszarym piaskiem i rdzawą gliną w układzie plamistym; 7 – jasnoszara próchnica przemieszana z jasnoszarym piaskiem; 8 – ciemnoszara, spiaszczona próchnica w układzie jednolitym (drobinki węgli drzewnych); 9 – rdzawa glina przemieszana w układzie średnioplamistym z jasnoszarym piaskiem i jasnoszarą próchnicy

Fig. 3. Sulechów, site 14, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Horizontal view and cross-sections of an object with a dwelling function in the form of a semi-dugout connected with settlement of a population of Linear Band Pottery culture (drawing by M. Szydłowski). 1 – yellow-brown sandy clay; 2 – grey and light grey humus with rusty clay inclusions; 3 – light grey sandy humus; 4 – dark grey sandy humus mixed with light grey sand; 5 – light grey humus mixed with rusty sandy clay; 6 – light grey humus mixed with light grey sand and rusty clay in spot arrangement; 7 – light grey humus mixed with light grey sand; 8 – dark grey sandy humus in uniform arrangement (particles of wood coals); 9 – rusty clay mixed in medium-spot arrangement with light grey sand and light grey humus

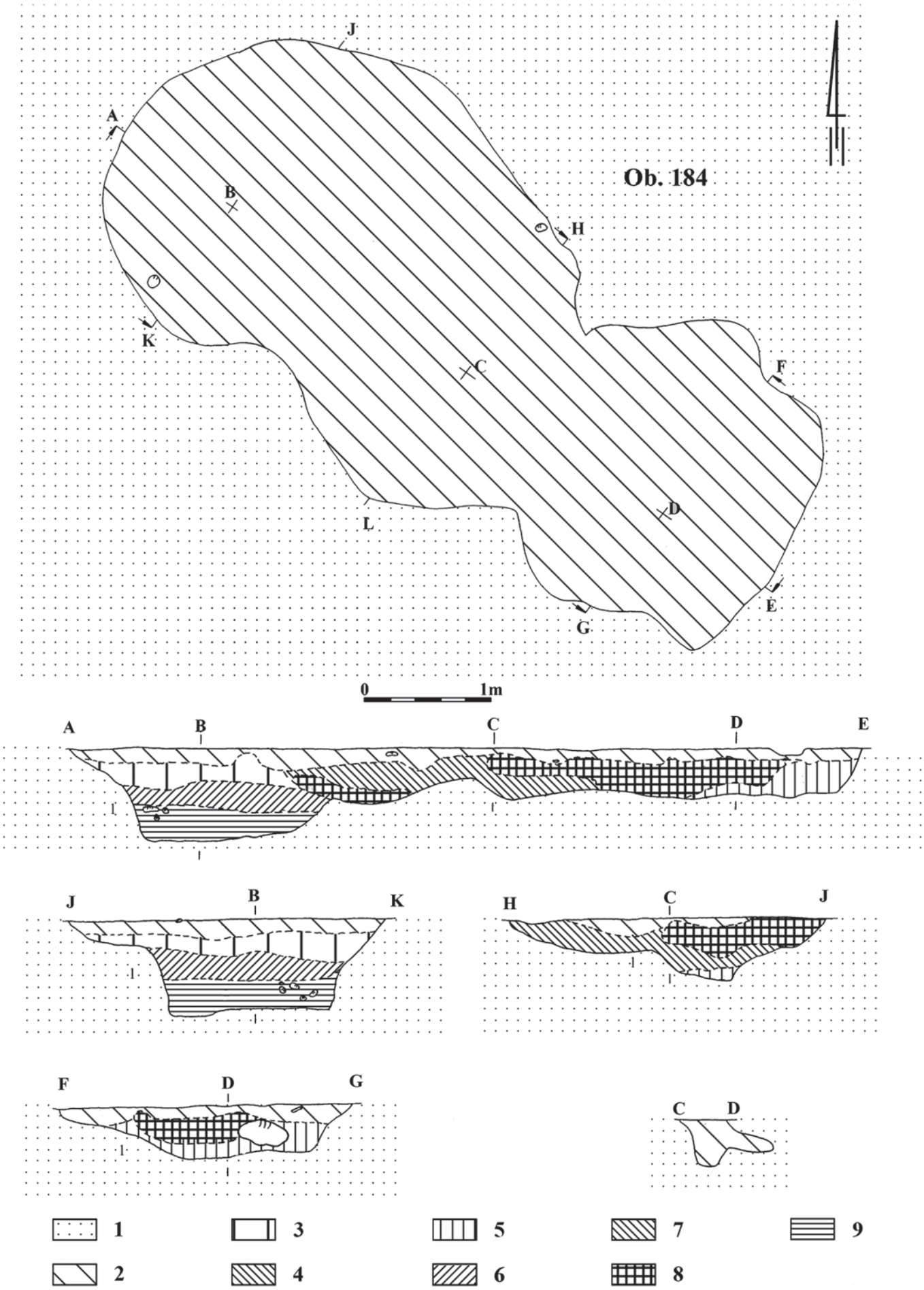
Ob. 184
A
B
C
D
E
F
G
H
J
K
L
0
1m
1
2
3
4
5
6
7
8
9

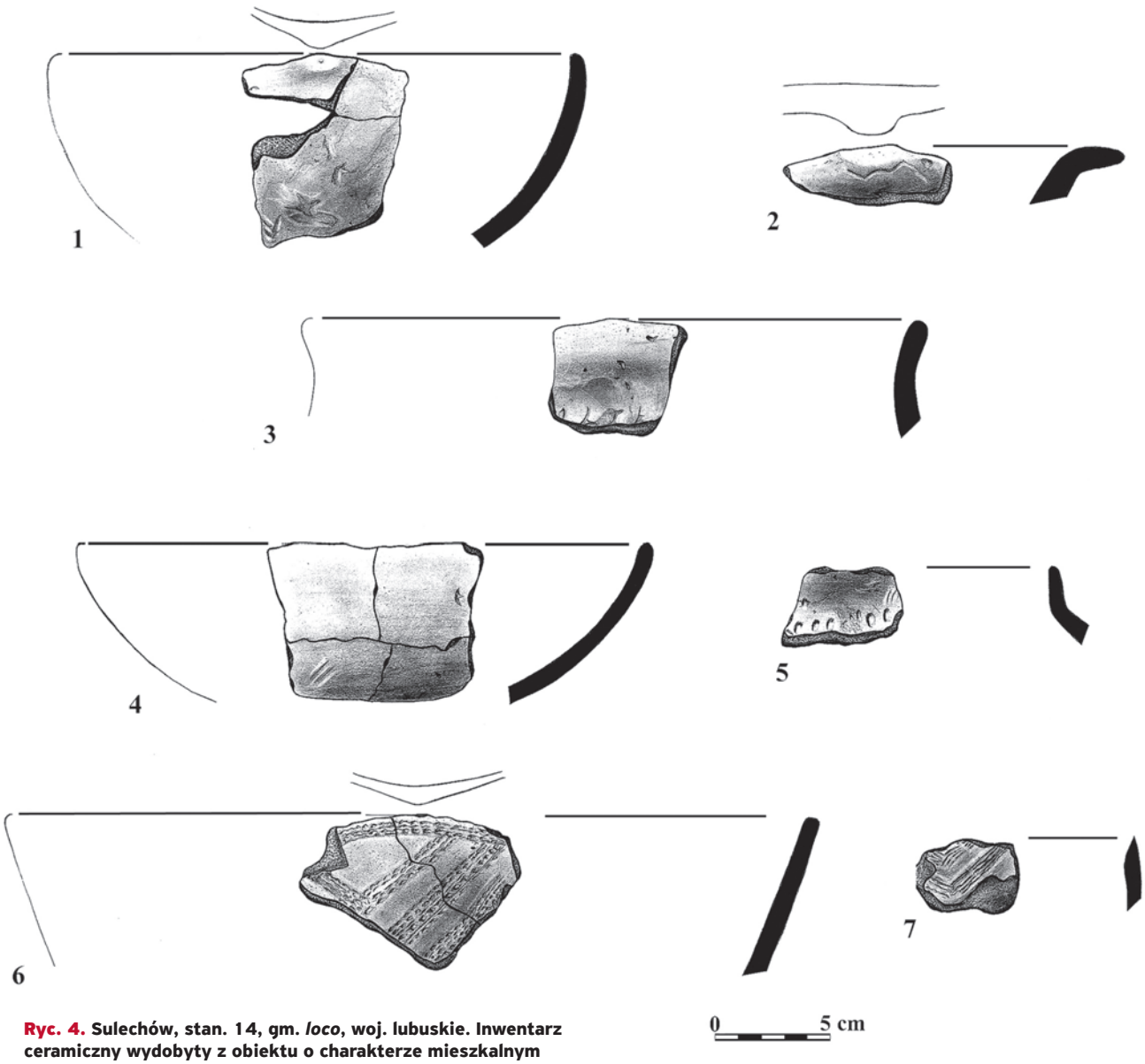

Ryc. 4. Sulechów, stan. 14, gm. *loco*, woj. lubuskie. Inwentarz ceramiczny wydobyty z obiektu o charakterze mieszkalnym w typie półziemianki związanego z osadnictwem ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej (rys. A. Urbasek)

Fig. 4. Sulechów, site 14, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Ceramic stock extracted from an object with a dwelling function in the form of a semi-dugout connected with settlement of a population of Linear Band Pottery culture (drawing by A. Urbasek)

odkrytych narzędzi, w mniejszym zaś stopniu po przeprowadzeniu analizy struktury technologicznej. Stanowisko to kwalifikuje się do kategorii osad producentów i użytkowników, za czym pośrednio przemawia tzw. wysoki wskaźnik produkcyjności (P), czyli stosunek liczby odpadków do liczby narzędzi, wyrażający się znaczną przewagą tych pierwszych nad drugimi.

Relikty wczesnoneolitycznej osady ludności kultury ceramiki wstęgowo-kłutej rozpoznano na stanowisku Sulechów 14. Z kilkunastu odsłoniętych na stanowisku obiektów nieruchomych, w tym z półziemianki (Ryc. 3) oraz z warstwy kulturowej pozyskano ponad 400 bardzo charakterystycznych ułamków glinianych naczyń, m.in. pochodzących od szerokootworowych mis i małych naczynek. Odnotowano 55 fragmentów zdobionych, najczęściej ornamentem pasm kłutych bądź pasm krótkich linii przerywanych – rytych (Ryc. 4:6, 7), rzędami pionowych karbów – pojedynczych lub wielokrotnych pasm dookolnych (Ryc. 4:5) oraz odciskami palcowymi pod krawędzią wylewów i na ich szczycie. W jednym przypadku zanotowano pasmo odcisków okrągłego stempelka. Zarejestrowano także ornament paznokciowy w formie pionowych kresek ułożonych w linii horyzontalnej (Ryc. 4:3). Ponadto w pięciu przypadkach zaobserwowano wyłącznie zdobienie plastyczne w formie guzków lub wałków (Ryc. 4: 1, 2), w jednym wyraźne obmazywanie powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej.

Pod względem cech stylistyczno-technologicznych materiały ze stanowiska Sulechów 14 nie odbiegają od źródeł pozyskanych z Nacławia (Szydłowski 2004a, ryc. 1), Racotu, gm. Kościan (Czerniak 1988) czy Dębca-Poznania (Smoczyńska 1953). Plastyczne

Ryc. 5. Sulechów, stan. 29, gm. loco, woj. lubuskie. Rzut poziomy jamowego grobu szkieletowego z wczesnej epoki brązu (fot. G. Galbierczyk)

Fig. 5. Sulechów, site 29, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Horizontal view of a hollow skeleton grave from the early Bronze Age (photo by G. Galbierczyk)

guzki i wypustki, rzędy karbów pionowych nawiązują bezpośrednio do stylistyki znanej z Dębca-Poznania (Smoczyńska 1953), Białcza Starego (Janosz *et al.* 1984) oraz Nacławia (Szydłowski 2004a). Niestety, nie możemy aktualnie wprowadzić do naszych rozważań wyników badań najbogatszej osady wstęgowej w rejonie Obry, która znajdowała się w Racocie, ponieważ ich nie opublikowano.

Aczkolwiek rejon zlewni środkowej Obry nawiązuje wyraźnie do grupy brzesko-kujawskiej (długie domy, bogaty pochówek „księżniczki" oraz pewne elementy stylistyki – por. Czerniak 1980; 1988; 1994; Szydłowski 2003; 2004), to jednak równocześnie wytwarza w swoim obrębie lokalną specyfikę technologiczną. Dominuje duża i bardzo duża domieszka miki oraz piasków i tłucznia, głównie średnioziarnistego, które – wystając ze ścianek naczyń – powodują ich chropowatość. Zupełnie gładkie powierzchnie naczyń rejestrowano tutaj zdecydowanie rzadziej niż na terenach ościennych. Powszechnie występuje, w formie „cętek", domieszka szamotu w ilości małej i średniej. Stosunkowo wysoki odsetek naczyń jest zdobiony – głównie nakłuciami oraz rzędami dookolnych karbów w strefie wylewów. Niestety, wciąż bardzo niewiele można powiedzieć o formach naczyń.

Materiały ludności kultury późnej ceramiki wstęgowej ze stanowiska Sulechów 14 należą do grupy brzesko-kujawskiej o lokalnej – obrzańskiej – stylistyce.

Mimo wspomnianych utrudnień i małej ilościowo próbie pozyskanego materiału źródłowego zaobserwowano, już na obecnym etapie badań, interesującą dynamikę przemian na etapie wczesnego neolitu w dorzeczu środkowej Odry. Przyjmowana powszechnie luka badawcza dotycząca wczesnego neolitu na omawianym obszarze wywołująca zjawisko tzw. pustki osadniczej, chyba nie miała – jak pokazuje przykład sulechowski – miejsca.

Na ślady osadnictwa z wczesnego okresu epoki brązu natrafiono na stanowisku 29 w Sulechowie. Odkryto tutaj z tego czasu jamowy grób szkieletowy oraz nieliczny, acz bardzo interesujący, materiał krzemienny.

Grób wystąpił w północno-wschodniej partii stanowiska (Ryc. 5). Zarys jamy grzebalnej miał kształt owalny i wymiary ok. 1 × 0,6 m. Jego przekrój był nieckowaty. Zachowana miąższość jamy wynosiła 0,4 m. Dwuwarstwowe wypełnisko obiektu (w układzie diagonalnym) stanowiły:

- w partii stropowej brązowa, silnie spiaszczona próchnica;
- w partii spągowej ciemnoszaro-brązowa, spiaszczona próchnica przemieszana z żółtym, drobnoziarnistym piaskiem. W warstwie tej wystąpiły szczątki ludzkie.

W grobie złożono szczątki doczesne kobiety w wieku *Adultus* (ok. 30-35 lat; Wrzesińska 2005), zorientowane wzdłuż osi północ-południe, z głową skierowaną na północ. Zmarła pochowana była w pozycji embrionalnej, z podkurczonymi nogami, na prawym boku, z twarzą zwróconą przypuszczalnie w kierunku wschodnim (kości czaszki zachowały się szczątkowo). Nogi były podgięte, ręce silnie zgięte w łokciu, lewa ręka ułożona na biodrze, natomiast prawa – podciągnięta w kierunku głowy. Na dłoni ręki prawej prawdopodobnie opierała się głowa zmarłej. Wyposażenia grobowego nie stwierdzono.

Charakterystyczna forma grobu (por. Siuchniński 1972, 150-153) pozwoliła na zaliczenie go do wczesnej epoki brązu.

Ryc. 6. Sulechów, stan. 29, gm. *loco*, woj. lubuskie. Fotografia lotnicza wykopu od strony północno–wschodniej. Strzałką zaznaczono zespół 21 ziemnych spichlerzy związanych z osadnictwem ludności kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaza (fot. P. Wolanin)

Fig. 6. Sulechów, site 29, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Aerial photograph of an excavation from the north-eastern side. The arrow marks a complex of 21 earth granaries connected with settlement of a population of Lusatian culture from the early Iron Age (photo by P. Wolanin)

Ruchomy materiał źródłowy, który w dość pewny sposób charakteryzuje wczesną epokę brązu, stanowiły także dwa krzemienne groty strzał i jeden oszczepu; ten ostatni typu „*Płonia*" (Ryc. 2:3-5). Przedmioty te są powszechnie łączone z tradycją krzemieniarską kultur schyłkowoneolitycznych i wczesnobrązowych (Schroeder 1951, Taf. 7:4, 19:2, 23:4; Siuchniński 1972, 156), bliżej zaś ze społecznościami kultury późnej ceramiki sznurowej, tj. z II (późną) fazą tej kultury na Pomorzu Zachodnim, z tzw. grupą ceramiki niezdobionej (Schroeder 1951, Taf. 7:4, 19:2, 23:4; Siuchniński 1969; 1972, 156).

Pewnym zaskoczeniem był nader nikły udział materiałów „brązowych" i „halsztackich" na badanych stanowiskach, które przecież należą do najliczniej występujących źródeł pradziejowych na stanowiskach archeologicznych na obszarze Niżu Polskiego. Jedynie na wspomnianym już stanowisku Sulechów 29 rozpoznano pozostałości dużej osady ludności kultury łużyckiej z późnych faz epoki brązu i wczesnych epoki żelaza.

W granicach wykopu znalazła się partia centralna oraz południowo-wschodnia obszaru objętego osadnictwem ludności kultury łużyckiej. Stwierdzono dwufazowy charakter zasiedlenia, a mianowicie z przełomu IV/V okresu epoki brązu (faza starsza) i z wczesnego okresu żelaza (faza młodsza). Ustalono, że była to osada o charakterze stałym, zabudowana standardowymi obiektami osadowymi, mieszkalnymi i gospodarczymi – półziemiankami (z elementami konstrukcji słupowych?), szałasami, jamami gospodarczymi odpadkowymi i zasobowymi, w tym zespołem 21 wziemnych spichlerzy ulokowanych w północnej części osady, na jej skraju (Ryc. 6). Tworzyły one układ czterech równoległych rzędów, które przebiegały wzdłuż osi północny wschód – południowy zachód. Rząd najbardziej wysunięty na południe składał się z ośmiu jam, a następne odpowiednio z pięciu, trzech i dwóch. Jamy te w zasadzie nie różniły się od siebie ani kształtem, ani wymiarami. Np. jama oznaczona numerem 1, zlokalizowana w pierwszym rzędzie opisywanego skupiska, przy północno-zachodniej

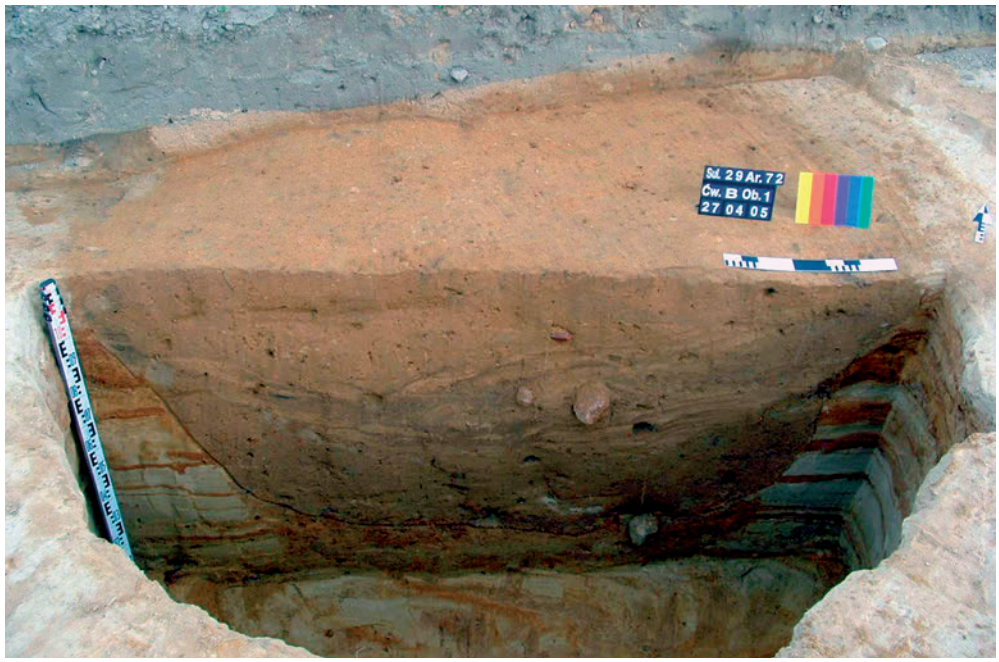

Ryc. 7. Sulechów, stan. 29, gm. *loco*, woj. lubuskie. Przekrój przez obiekt gospodarczy w typie ziemnego spichlerza związany z osadnictwem ludności kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaza (fot. G. Galbierczyk)

Fig. 7. Sulechów, site 29, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Cross-section of a utility object in the form of an earth granary connected with settlement of a population of Lusatian culture from the early Iron Age (photo by G. Galbierczyk)

krawędzi wykopu w rzucie poziomym posiadała kształt zbliżony do kolistego, o wymiarach ok. 2,4 × 2,3 m. W przekroju rysowała się nieckowato, a jej głębokość wynosiła ok. 1,05 m (Ryc. 7). Wielowarstwowe wypełnisko obiektu o zarysie nieckowatym składało się z:

- w partii stropowej z jasnoszaro-brązowej, silnie spiaszczonej próchnicy przemieszanej z pomarańczowym, średnioziarnistym piaskiem w układzie plamistym;
- w partii środkowej z ciemnoszarej, spiaszczonej próchnicy w układzie jednolitym;
- w partii spągowej z ciemnoszaro-brązowej, spiaszczonej próchnicy przemieszanej z pomarańczowym, średnioziarnistym piaskiem w układzie plamistym.

Z obiektów nie pozyskano ceramiki. Za sklasyfikowaniem omawianych obiektów jako jam zasobowych – spichlerzy przemawiają ich regularne zarysy (koliste w rzutach poziomych, nieckowate bądź trapezowate w przekrojach pionowych) oraz charakter wypełnisk, analogiczne do stwierdzonych w obrębie osad ludności kultury łużyckiej na terenie Dolnych Łużyc, m.in. w kotlinie Altdöbern (Bönisch 2004, 103, ryc. 14-16).

Niewątpliwie najciekawsze odkrycia na obwodnicy sulechowskiej dotyczyły osadnictwa z późnego okresu wpływów rzymskich. Na trzech stanowiskach (Sulechów 10, 14 i 29) rozpoznano ślady bytowania ludności kultury wielbarskiej.

Wśród 44 obiektów osadowych odsłoniętych na stanowisku Sulechów 14 i przypisanych społeczności kultury wielbarskiej, wyróżniono pięć obiektów o charakterze mieszkalnym (półziemianka i cztery szałasy) oraz 27 jam, relikty pieca o bliżej nieustalonej funkcji, palenisko i 10 dołków posłupowych, które stanowiły elementy konstrukcji ścian wspomnianej półziemianki oraz dużego domostwa (?) naziemnego wraz z przyległościami, założonego na planie regularnego trapezu. Zdecydowana większość obiektów zlokalizowana była w części północno-wschodniej wykopu badawczego. Kolejne skupisko zarejestrowano w partii południowo-zachodniej wykopu, gdzie natrafiono m.in. na pozostałości trzech szałasów.

Jedyna zarejestrowana na stanowisku półziemianka miała w rzucie poziomym kształt zbliżony do prostokątnego, zaś przekrój nieckowaty (Ryc. 8). Jej wymiary wynosiły odpowiednio 3,4 × 2,4 m, co postawiło odkryty obiekt w rzędzie małych konstrukcji o powierzchni użytkowej części zagłębionej nie przekraczającej 8,5 m². We wnętrzu półziemianki nie natrafiono na relikty urządzenia ogniowego – paleniska, aczkolwiek do jednej ze ścian budowli przylegało skupisko kilku kamieni. Zasięg opisywanego obiektu wyznaczały doły posłupowe, tworzące zapewne elementy nośne ścian całej konstrukcji i od północnego zachodu duża jama – piwniczka (? – obiekt 13) o powierzchni ponad 2 m². Należy sądzić, iż pierwotna powierzchnia użytkowa budynku wynosiła ok. 12 – 15 m².

Zespół kilkunastu dołków posłupowych, odnotowany kilkadziesiąt metrów dalej, tworzył układ trzech przylegających do siebie pomieszczeń naziemnych, z których środkowe, w kształcie regularnego trapezu, było największe i liczyło ok. 55 m². Od wschodu i zachodu przylegały doń kolejne dwa, znacznie już mniejsze pomieszczenia, oba na planie nieregularnych czworoboków, które całe założenie powiększały o następne kilkanaście metrów kwadratowych.

Wszystkie szałasy miały bardzo charakterystyczny w rzucie poziomym zarys u-kształtny i wymiary od

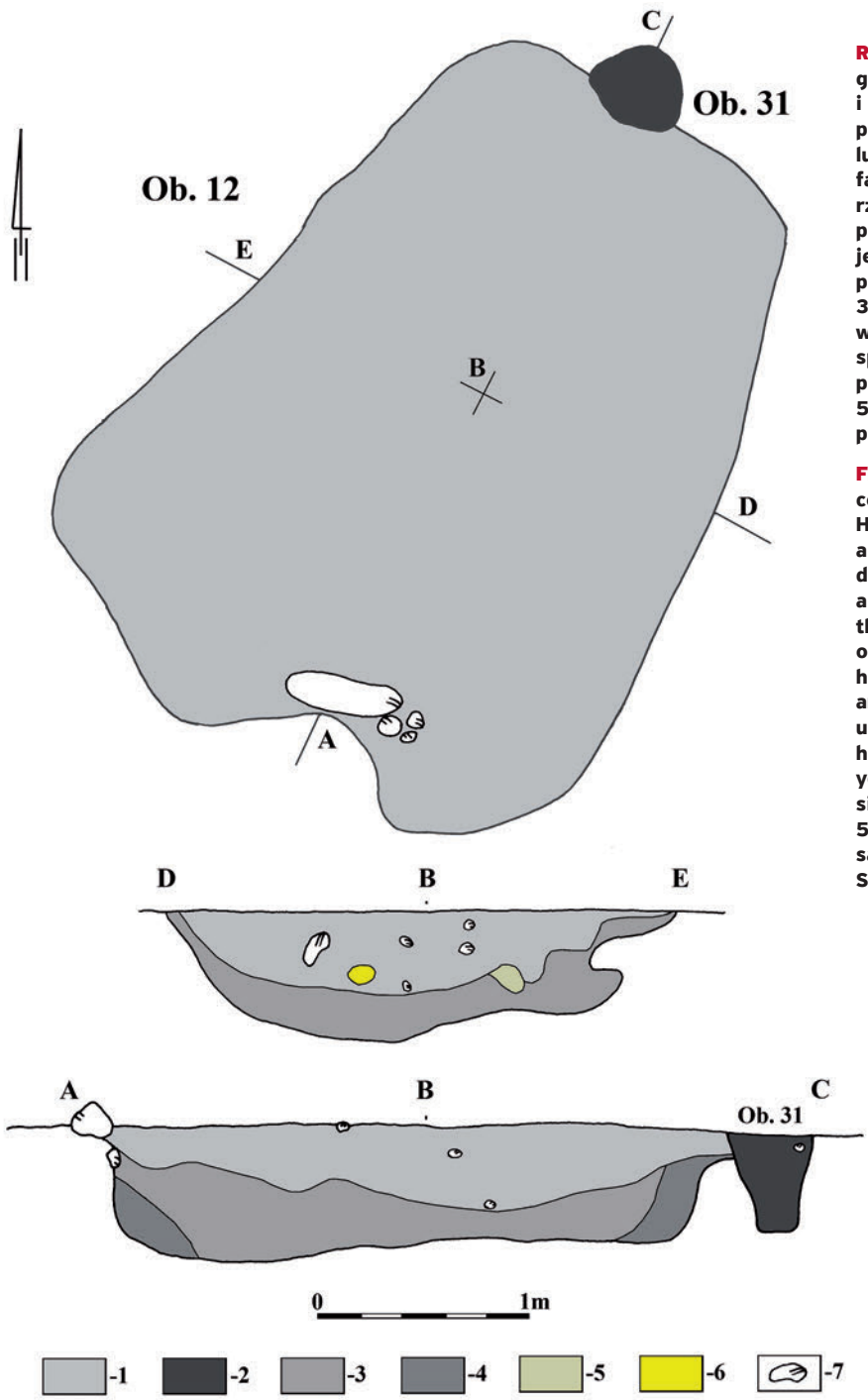

Ryc. 8. Sulechów, stan. 14, gm. *loco*, woj. lubuskie. Rzut poziomy i przekrój obiektu mieszkalnego w typie półziemianki związanego z osadnictwem ludności kultury wielbarskiej ze schyłku fazy B–C1b późnego okresu wpływów rzymskich: 1 – brunatna spiaszczona próchnica z grudkami polepy w układzie jednolitym; 2 – szara spiaszczona próchnica w układzie jednolitym; 3 – szara spiaszczona przemieszana w układzie plamistym z żółtoszarym spiaszczonym żwirkiem; 4 – żółty ilasty piasek z wtrętami szarej próchnicy; 5 – żółtoszary ilasty piasek; 6 – żółty piasek; 7 – kamień (opr. S. Kałagate)

Fig. 8. Sulechów, site 14, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Horizontal view and cross-section of a dwelling object in the form of a semi-dugout connected with settlement of a population of Wielbark culture from the late phase B–C1b of the late period of Roman influence: 1 – brown sandy humus with pugging lumps in uniform arrangement; 2 – grey sandy humus in uniform arrangement, 3 – grey sandy humus mixed in spot arrangement with yellow-grey sandy gravel; 4 – yellow silty sand with grey humus inclusions; 5 – yellow-grey silty sand; 6 – yellow sand; 7 – stone (prepared by S. Kałagate)

zaledwie 1,2 × 2,3 m do nawet 3 × 4 m. W partii stropowej wypełniska jednego z takich obiektów (Ryc. 9) wystąpiła szara i jasnoszara próchnica z wtrętami rdzawej gliny i żółtego piasku przemieszana w układzie plamistym oraz rdzawa glina przemieszana z żółtym piaskiem i wtrętami szarej próchnicy w układzie plamistym. W profilu odnotowano dwa elementy konstrukcyjne:

- rów o głębokości ok. 0,3 m, który w rzucie poziomym zarysował się w kształcie litery „u". Wyznaczał on zasięg szałasu i jednocześnie był rodzajem „wykopu fundamentowego" pod ścianki konstrukcji;
- warstwę spiaszczonej gliny w partii środkowej obiektu, być może relikt „klepiska".

Wejście do szałasu, zorientowanego wzdłuż osi północny wschód – południowy zachód, znajdowało się prawdopodobnie od strony wschodniej analizowanego obiektu.

Zbiór ceramiki ludności kultury wielbarskiej znalezionej na stanowisku Sulechów 14 liczył zaledwie 670 fragmentów. Materiał ten był mocno rozdrobniony. W wyniku żmudnych prac rekonstrukcyjnych uzyskano jednak ponad dwadzieścia bardzo charakterystycznych form naczyń. W nawiązaniu do typologii zaproponowanej przez R. Schindlera (1940) i R. Wołągiewicza (1993) rozpoznano naczynia grup I (IA, Ia [?], IB [?], IC, ID), IV (IVA), VIII (VIIIB), IX (IXC), X (XaA),

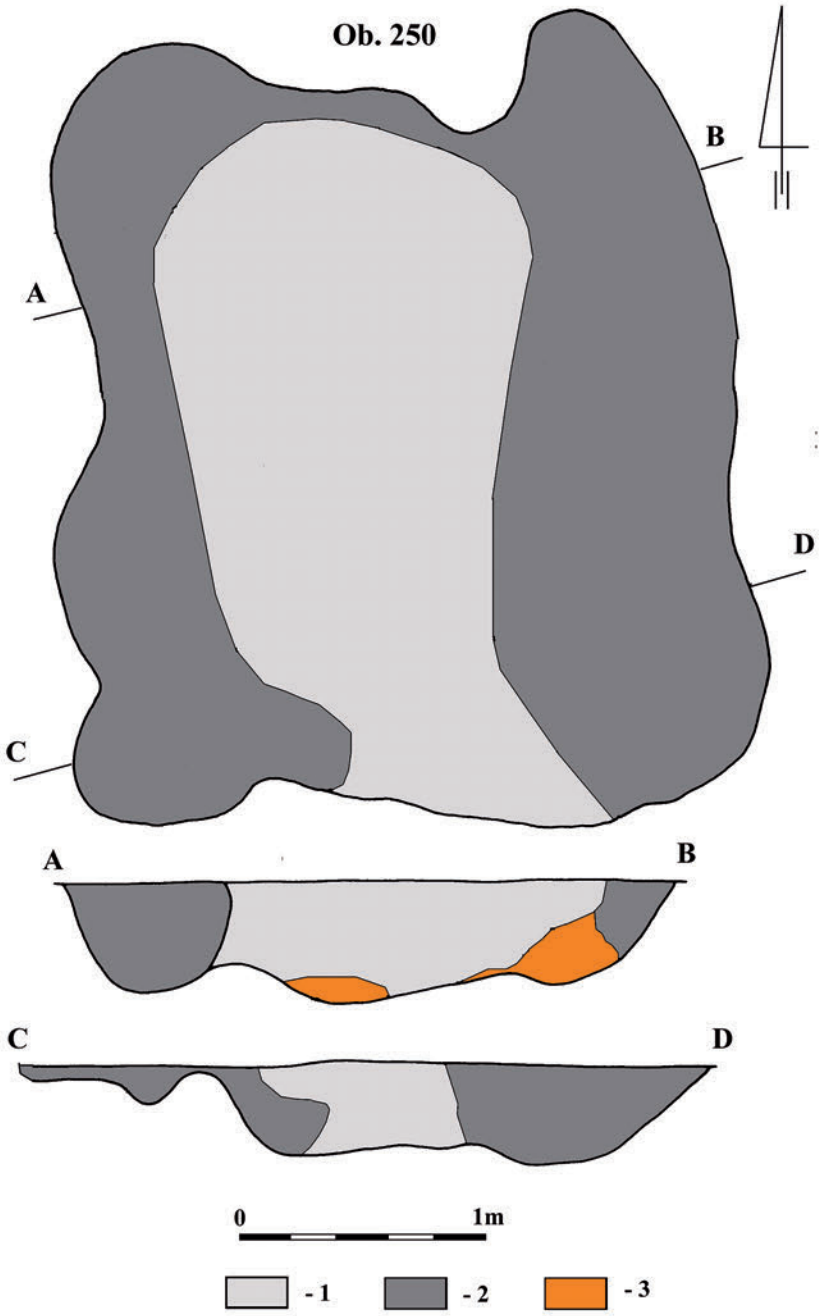

Ryc. 9. Sulechów, stan. 14, gm. *loco*, woj. lubuskie. Rzut poziomy i przekroje obiektu mieszkalnego w typie szałasu związanego z osadnictwem ludności kultury wielbarskiej ze schyłku fazy B–C1b późnego okresu wpływów rzymskich: 1 – rdzawa glina przemieszana w układzie plamistym z żółtoszarym piaskiem; 2 – brunatna i szara próchnica przemieszana w układzie plamistym z szarym piaskiem; 3 – szary i żółty piasek przemieszany z brunatną spiaszczoną próchnicą (opr. S. Kałagate)

Fig. 9. Sulechów, site 14, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Horizontal view and cross-sections of a dwelling object in the form of a chalet connected with settlement of a population of Wielbark culture from the late phase B–C1b of the late period of Roman influence: 1 – rusty clay mixed in spot arrangement with yellow-grey sand; 2 – brown and grey humus mixed in spot arrangement with grey sand; 3 – grey and yellow sand mixed with brown sandy humus (prepared by S. Kałagate)

XIV (XIVA, XIVB), XV (XVC), XVI (XVIA) i bliżej nieokreślony fragment naczynia sitowatego (Ryc. 10-11). Wśród 26 naczyń typologicznie określonych (wyłączono tutaj jeden ułamek bliżej nieokreślonego naczynia sitowatego i jeden fragment być może dzbana) znalazło się 15 garnków, dwie wazy, jedna wazka, trzy kubki (być może czwartym kubkiem jest część naczynia określonego jako garnek miniaturowy grupy Ia – o jego przypisaniu do tej grupy zadecydował brak na zachowanej partii naczynia jakiegokolwiek śladu po uchu), misa, dwie miski, po jednym pucharze i dzbanie. Ten ostatni zdecydowanie wyróżniał się jakością wykonania i zastosowanymi motywami zdobniczymi. Powierzchnia dzbana była czerniona, gładkościenna – wygładzona do połysku i doskonale wypalona. Naczynie pokryto bardzo efektownym, „sieciowym" ornamentem delikatnych linii rytych, tworzących skomplikowany układ trójkątów zwisających i stojących, powyżej których, na przejściu brzuśca w lekko wyodrębnioną szyjkę, położono listewkę z umieszczonymi po obu jej stronach dwoma rzędami niewielkich, regularnych, wyciskanych dołeczków podkreślających ową wypukłość i zarazem całą tektonikę dzbana (Ryc. 11:1). Podobny ornament „sieciowy" nosił garnek grupy II z Gostkowa na Pomorzu Środkowym (Wołągiewicz 1993, tabl. 7:1). Przeważały jednak garnki, przede wszystkim grupy IA, naczynia typowo kuchenne, tzw. grubej roboty. Omawiana ceramika była zdobiona techniką rycia (głębokie, wąskie żłobki lub delikatne zarysowania powierzchni), polami bądź pasmami gładkimi i chropowaconymi oraz znacznie rzadziej nakłuwaniem,

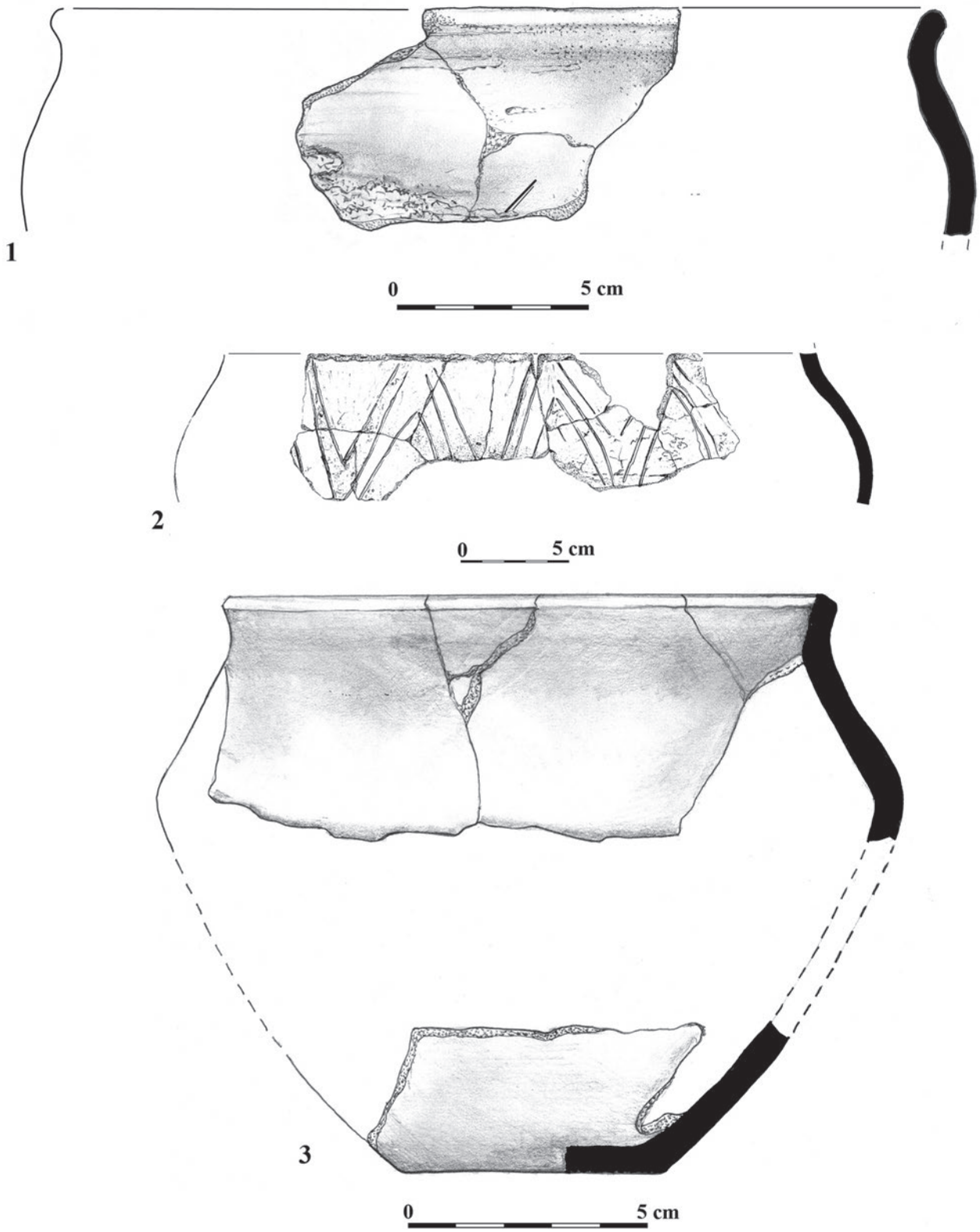

Ryc. 10. **Sulechów, stan. 14, gm. *loco*, woj. lubuskie. Ceramika ludności kultury wielbarskiej (wybór) ze schyłku fazy B–C_{1b} późnego okresu wpływów rzymskich (rys. I. Chrzanowska-Wawrzyniak, D. Krzyżyńska)**

Fig. 10. **Sulechów, site 14, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Ceramics of a population of Wielbark culture (selection) from the late phase B–C_{1b} of the late period of Roman influence (drawing by I. Chrzanowska-Wawrzyniak and D. Krzyżyńska)**

wyciskaniem bądź elementami plastycznymi (m.in. delikatnymi listewkami lokowanymi na szyjkach naczyń). Wyróżniono szereg wątków zdobniczych, w tym zygzaki z wsuniętymi krokwiami, „sieć" złożoną z delikatnie zarysowanych trójkątów zwisających i stojących, wyciskane rzędy regularnych dołeczków; faliste pasma obrzutów gliny z bardzo dużą ilością domieszki gruboziarnistego tłucznia, skośne bruzdy powstałe wskutek

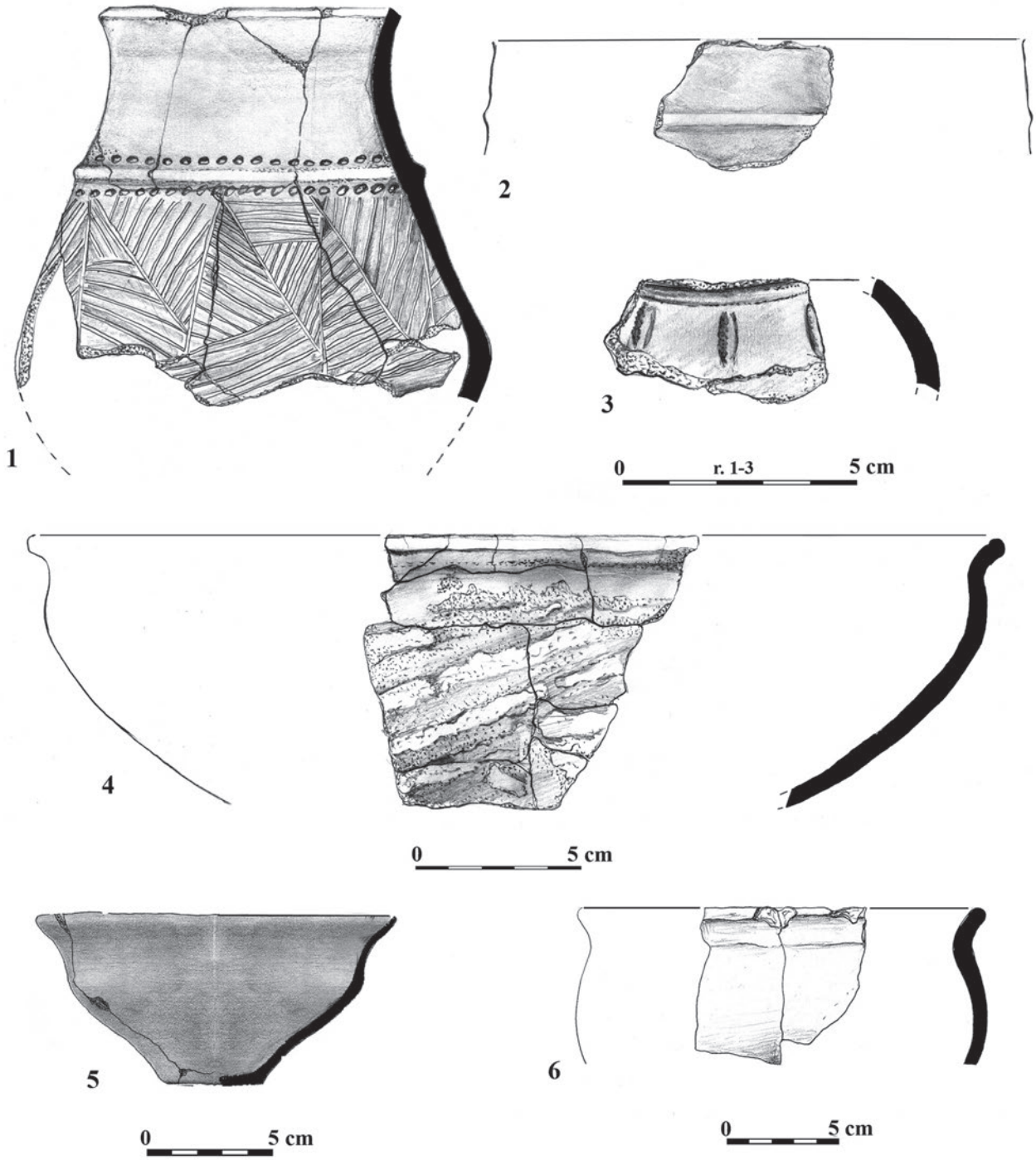

Ryc. 11. **Sulechów, stan. 14 i 29, gm. *loco*, woj. lubuskie. Ceramika ludności kultury wielbarskiej (wybór) ze schyłku fazy B–C_{1b} późnego okresu wpływów rzymskich (rys. I. Chrzanowska-Wawrzyniak, D. Krzyżyńska)**

Fig. 11. **Sulechów, site 14 and 29, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Ceramics of a population of Wielbark culture (selection) from the late phase B–C_{1b} of the late period of Roman influence (drawing by I. Chrzanowska-Wawrzyniak and D. Krzyżyńska)**

obmazywania powierzchni naczynia, delikatne chropowacenia nadające ścianom naczyń szorstkie faktury poprzedzielane wąskimi pasmami gładkich powierzchni wykonanych gładzikami, a ponadto rzędy głęboko nakłuwanych, nieregularnych dołeczków umiejscowionych tuż nad załomem brzuśca oraz (w jednym przypadku) umieszczony tuż pod krawędzią wylewu ornament co najmniej podwójnej linii falistej. Prawie wszystkie wątki ornamentacyjne rozpoznane na stanowisku są charakterystyczne dla ceramiki ludności kultury wielbarskiej (Wołągiewicz 1993, 19–22). Wyjątkiem jest tutaj ornament linii falistej.

Podstawę chronologii na osadzie ludności kultury wielbarskiej w Sulechowie na stanowisku 14 stanowił materiał ceramiczny. W myśl ustaleń dokonanych przez R. Wołągiewicza (1993, 26-27) ów zbiór jest bardzo charakterystyczny dla schyłku fazy B – C_{1b} późnego okresu wpływów rzymskich. Reprezentuje on przede

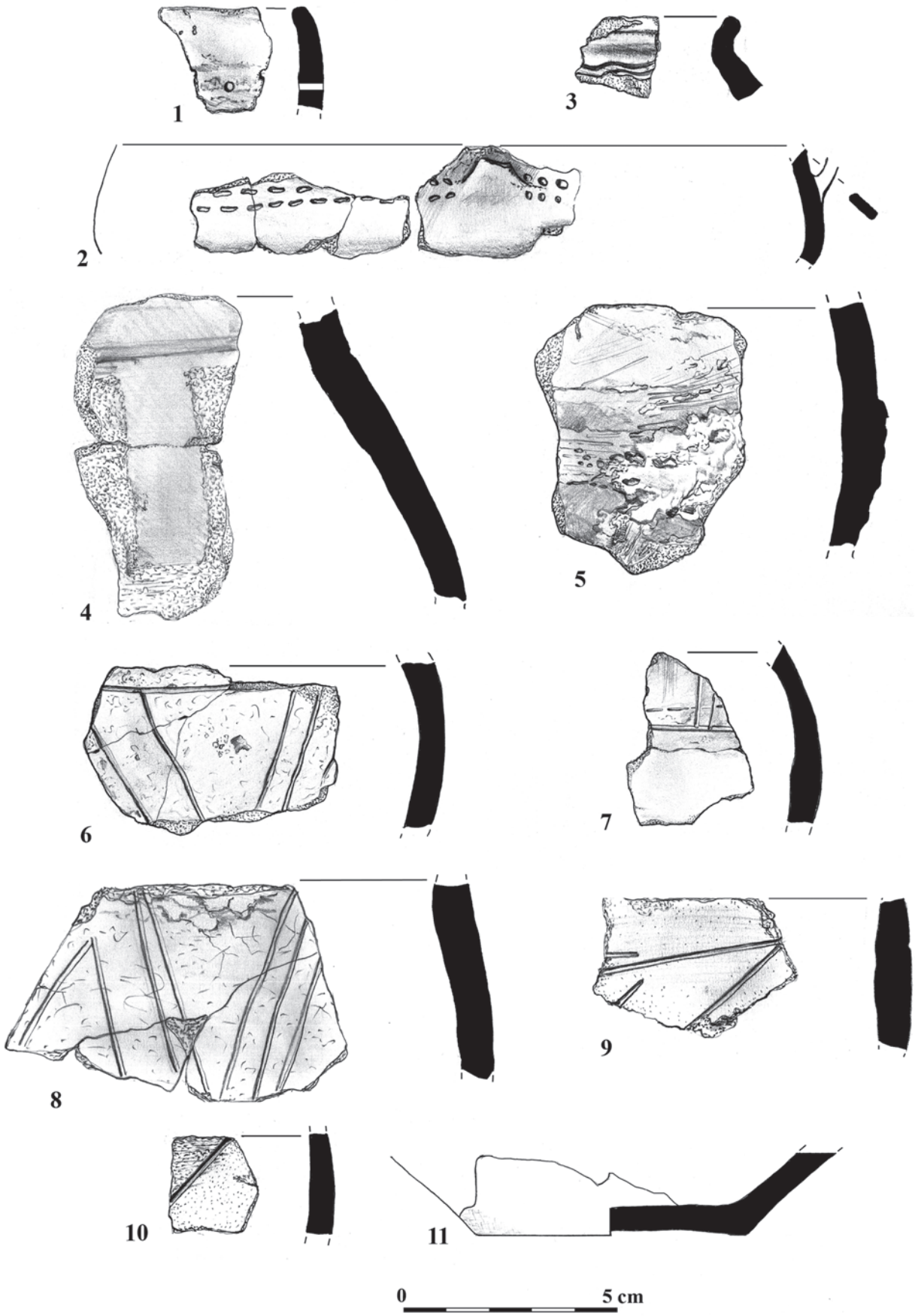

Ryc. 12. Sulechów, stan. 14, gm. *loco*, woj. lubuskie. Ceramika (wybór) ze schyłku fazy B–C_{1b} późnego okresu wpływów rzymskich (rys. I. Chrzanowska-Wawrzyniak, D. Krzyżyńska)

Fig. 12. Sulechów, site 14, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Ceramics (selection) from the late phase B–C_{1b} of the late period of Roman influence (drawing by I. Chrzanowska-Wawrzyniak and D. Krzyżyńska)

Ryc. 13. Sulechów, stan. 10, gm. *loco*, woj. lubuskie. Przekrój przez studnię (?) powiązaną z osadnictwem ludności kultury wielbarskiej ze schyłku fazy B–C_{1b} późnego okresu wpływów rzymskich (fot. T. Borkowski)

Fig. 13. Sulechów, site 10, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Cross-section of a well (?) connected with settlement of a population of Wielbark culture from the late phase B–C_{1b} of the late period of Roman influence (photo by T. Borkowski)

wszystkim serię B/C (m.in. garnki typu IA, Ia, IC, wazy typu IVA, dzbany bezuche typu IXB) i C naczyń (m.in. garnki typu ID, puchary typu VIIIB, misy typu XaA i wazki typu XVIA). Kubki beczułkowate grupy XVC, nie wymienione w seriach B/C i C, są datowane nader szeroko, na fazy od B_1 do D okresu wpływów rzymskich (Wołągiewicz 1993, 26).

Datowanie potwierdzają również zarejestrowane na ceramice wątki ornamentacyjne (Ryc. 12), w tym bardzo charakterystyczne dla faz B_2 – C_{1a} i później rzędy dołków, zygzaki z wsuniętymi krokwiami oraz najbardziej popularne pola na przemian gładkie i chropowacone (Wołągiewicz 1993, 27).

Dokonanie zróżnicowania chronologicznego obiektów na podstawie ceramiki nie jest możliwe. Na przebadanej partii stanowiska nigdzie nie stwierdzono następowania po sobie w jednym miejscu obiektów ludności kultury wielbarskiej. Pewne przesłanki wskazują (m.in. duża ilość przepalonych wtórnie fragmentów ceramiki oraz grud polepy pochodzących zapewne z naziemnych konstrukcji budowlanych), iż przynajmniej część osady uległa gwałtownemu pożarowi i została wówczas porzucona.

Opisane źródła korelują z materiałami ceramicznymi pozyskanymi ze stanowiska Sulechów 29 (m.in. z obiektu o charakterze mieszkalnym), położonego w bezpośrednim sąsiedztwie wschodniej granicy wykopu na stanowisku 14 i ze stanowiska Sulechów 10 (m.in. ze studni, z której wydobyto kilkadziesiąt ułamków naczyń ludności kultury wielbarskiej (Ryc. 13). Brak na tym stanowisku innych obiektów ludności kultury wielbarskiej tłumaczy właśnie obecność wzmiankowanej studni, ponieważ tego typu obiekty były z reguły lokalizowane na skraju osady – w tym przypadku na zachód od przebadanego obszaru. Bardzo podobne zespoły ceramiczne zarejestrowano także na najbliższych omawianym stanowiskom cmentarzyskach w Jordanowie i Brójcach, pow. świebodziński (Wawrzyniak 2002, Umbreit 1976).

Wydaje się, że rozpoznana w trakcie badań osada ludności kultury wielbarskiej rozpościerała się na stanowiskach Sulechów 14 i 29. Ten sztuczny podział spowodowany został niesprzyjającymi warunkami obserwacji terenu w trakcie penetracji powierzchniowej obszarów przeznaczonych pod obwodnicę. W wyniku prac wykopaliskowych, po odhumusowaniu terenu objętego badaniami stwierdzono, iż oba stanowiska stanowią jedność.

Osady społeczności kultury wielbarskiej w rejonie Sulechowa wyznaczają obecnie zasięg tego ugrupowania na kierunku południowo-zachodnim w Polsce i stanowią niejako uzupełnienie wcześniejszych odkryć cmentarzysk tejże kultury w pobliskich Brójcach i Jordanowie. Zarazem są następnym przyczynkiem do dyskusji nad kierunkami ekspansji ludności kultury wielbarskiej na tereny zaodrzańskie i jej rolą w genezie kultury luboszyckiej (por. Schuster 2005).

Bogate osadnictwo wczesnośredniowieczne w okolicach Sulechowa reprezentowały na obwodnicy trzy bardzo ciekawe osady otwarte, odkryte na stanowiskach Sulechów 10, 14 i 28.

Na stanowisku 14 wyróżniono m.in. 19 obiektów mieszkalnych zagłębionych w podłożu, a także dwa szałasy, studnię oraz liczne, różnej wielkości jamy. Wśród tej ostatniej grupy wydzielono 19 obiektów pełniących funkcje gospodarcze, w tym 18 palenisk oraz jedną jamę zasobową. Pierwotnych funkcji dla pozostałych kilkudziesięciu obiektów nie ustalono.

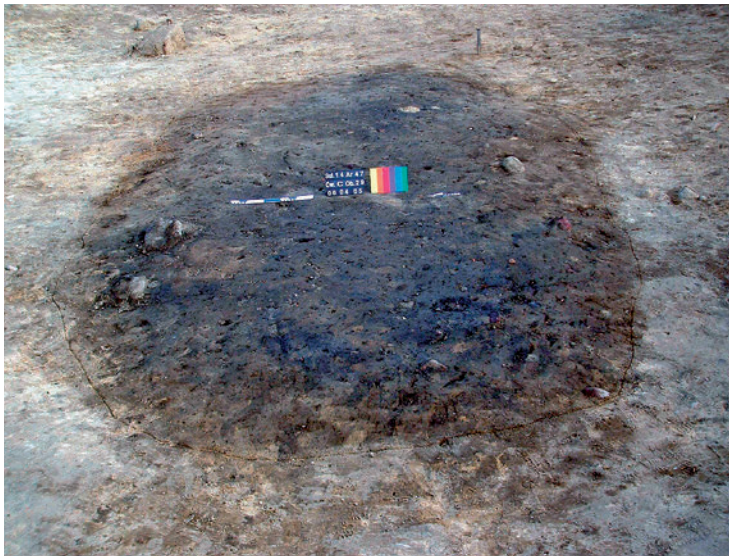

Ryc. 14. **Sulechów, stan. 14, gm. *loco*, woj. lubuskie. Rzut poziomy obiektu mieszkalnego w typie półziemianki związanego z osadnictwem w okresie wczesnośredniowiecznym – VII–VIII wiek (fot. A. Krzywaniak)**

Fig. 14. **Sulechów, site 14, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Horizontal view of a dwelling object in the form of a semi-dugout connected with settlement from the early Middle Ages period – 7th-8th century (photo by A. Krzywaniak)**

Dla obiektów mieszkalnych przyjęto dwa przedziały wielkościowe (od 5 do 10 m² oraz od 11 do 20 m²), aczkolwiek w świetle dotychczasowych badań kryterium to nie jest jedynym czynnikiem klasyfikującym (por. Kobyliński 1988, 103). Przyjęto także, że owalne jamy o nieckowatym profilu są reliktami obiektów mieszkalnych lub gospodarczych, chociaż M. Dulinicz (2001, 125-127) zauważył, że mogły to być również pozostałości piwniczek, zagłębionych wewnątrz domów. Do pierwszego przedziału wielkościowego zaliczono 10 obiektów, zaś do drugiego cztery. Pozostałych pięciu nie sklasyfikowano.

Jamy określone jako pozostałości budynków mieszkalnych charakteryzowały się w rzucie poziomym zarysem zbliżonym do wydłużonego owalu lub owalu (Ryc. 14, 16:A-B). W profilu były najczęściej nieckowate lub schodkowe, o równym dnie. Ich miąższość wahała się od 10 do 60 cm (najczęściej ok. 30-40 cm). Wystąpiły one niemal na całym obszarze wykopu, z wyłączeniem jego południowo-zachodniego krańca. Na obecnym etapie niemożliwe jest wyznaczenie czytelnych układów zabudowy, związanych z poszczególnymi fazami osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Mimo to wydzielono trzy obszary ich koncentracji:

- północno-wschodni kraniec wykopu. Był to rejon występowania wcześniejszego osadnictwa ludności kultury wielbarskiej. Zlokalizowano tutaj dwa duże budynki mieszkalne oraz kilka niewielkich jam i palenisk. Obydwa budynki zorientowane były na osi wschód – zachód;
- środkowa część północnego zbocza wzniesienia. Było ono oddalone o około 60-70 m na południowy zachód od skupiska 1. Stanowiły je cztery budynki mieszkalne oraz kilka jam i palenisk. Obiekty mieszkalne tworzyły linię zabudowy o przebiegu wschód – zachód. W tym kierunku były również zorientowane. Posiadają mniejszą powierzchnię niż chaty z poprzedniego skupiska;
- szczyt wzniesienia i najwyższa partia północnego zbocza. Było to największe zgrupowanie, które objęło szereg budynków mieszkalnych, palenisk oraz jam o nieokreślonej dotychczas funkcji. Na tym obszarze zlokalizowano również studnię z zachowanymi elementami cembrowiny drewnianej w formie skrzyni o wymiarach 0,9 × 1,0 m, wzniesionej prawdopodobnie w technice zrębu przysłupowego (Ryc. 15). Występujące tu budynki mieszkalne miały bardzo zróżnicowaną orientację. Układ przestrzenny zabudowy okazał się nieczytelny.

Ryc. 15. **Sulechów, stan. 14, gm. *loco*, woj. lubuskie. Studnia związana z osadnictwem z okresu wczesnośredniowiecznego – VII–VIII wiek (fot. A. Krzywaniak)**

Fig. 15. **Sulechów, site 14, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Well connected with settlement from the early Middle Ages period – 7th-8th century (photo by A. Krzywaniak)**

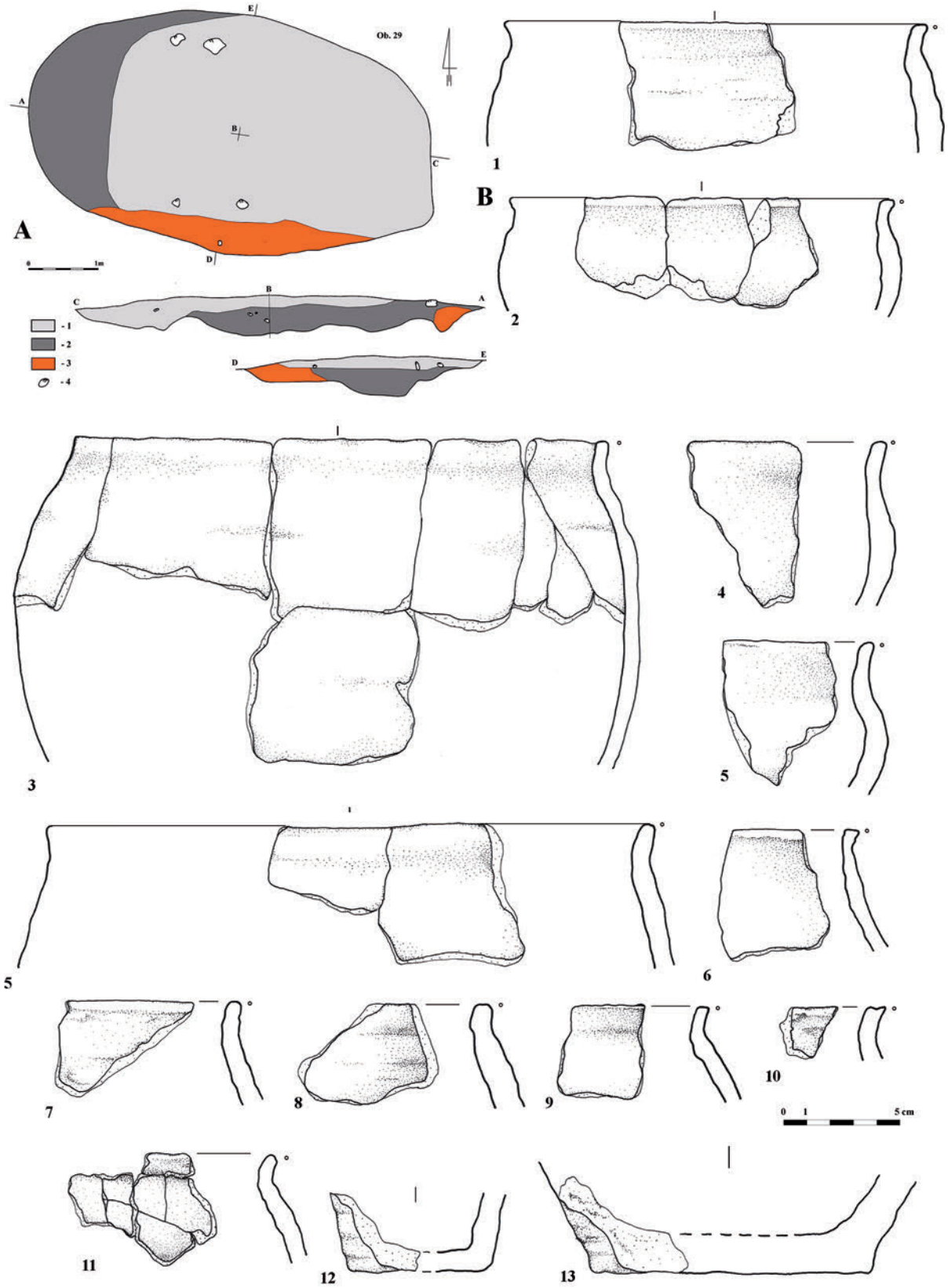

Ryc. 16. Sulechów, stan. 14, gm. *loco*, woj. lubuskie. A – plan płaski i przekroje obiektu mieszkalnego w typie półziemianki związanego z osadnictwem wczesnośredniowiecznym (VII – VIII wiek): 1-ciemnobrunatna spiaszczona próchnica w układzie gruboplamistym z ciemnoszarą próchnicą; 2-ciemnobrunatna spiaszczona próchnica z dużą ilością spalenizny i z fragmentami węgli drzewnych; 3-szara spiaszczona próchnica w układzie drobnoplamistym z żółtym piaskiem; 4-kamienie). 1-12 – wybór ceramiki (rys. D. Krzyżyńska)

Fig. 16. Sulechów, site 14, *loco* commune, lubuskie voivodeship. A – plane view and cross-sections of a dwelling object in the form of a semi-dugout connected with settlement from the early Middle Ages period (7th-8th century): 1 – dark brown sandy humus in thick spot arrangement with dark grey humus; 2 – dark brown sandy humus with a large amount of burnt material and with fragments of wood coals; 3 – grey sandy humus in small spot arrangement with yellow sand; 4 – stones). 1-12 – selection of ceramics (drawing by D. Krzyżyńska)

Podczas badań pozyskano blisko 3700 fragmentów naczyń z okresu wczesnośredniowiecznego (Ryc. 16:1-10; 17). Z dokonanej analizy wynikało, że ok. 90% z nich nie nosiło śladów wykorzystania rotacji koła garncarskiego. Na żadnym z ponad 220 fragmentów den nie stwierdzono odcisku osi koła. Obtaczanie, zaobserwowane na ok. 10% naczyń, sięgało jedynie krawędzi i nie było silne. W wielu przypadkach przypominało raczej poziome obmazywanie. Z rotacją koła powiązano jedynie osiem fragmentów naczyń z ornamentem linii falistej, niekiedy wielokrotnej, wykonanej wielodzielnym narzędziem. Częściej jednak używano jednodzielnego narzędzia, a wykonany nim ornament był niedokładny i ograniczał się do pojedynczej linii. Wśród form wyróżniono głównie naczynia przysadziste, o załomie brzuśca umieszczonym wysoko bądź w połowie profilu. Ich kształty były najczęściej baniaste, lekko esowate. Sporadycznie spotykano także formy kielichowate oraz jajowate. Według typologii zaproponowanej przez M. Parczewskiego należą one do typu 10 odmiany 10.3 (Parczewski 1988, 44, Ryc. 10). Wylewy należały do form prostych, nieprofilowanych. Sporadycznie spotykano naczynia o wylewach zachylonych do wnętrza oraz ustawionych niemalże pionowo Te ostatnie odpowiadają typowi A oraz B.b wg M. Parczewskiego (1988, 55, ryc. 12).

Chronologię osady określono głównie na podstawie analizy ceramiki. Występowanie przysadzistych, krępych form przypada na VI/VII-VIII w. (Parczewski 1988). Takiemu datowaniu nie zaprzeczyły także sporadyczne znaleziska naczyń ornamentowanych oraz przykrawędnie obtaczanych. Na podstawie stratygrafii wyróżniono dwa horyzonty osadnicze. Przypuszczamy, że obu faz nie dzielił zbyt długi okres, o czym świadczy podobieństwo materiału ceramicznego i nikły odsetek fragmentów obtaczanych oraz ornamentowanych. Osada wczesnośredniowieczna odkryta na stanowisku 14 w Sulechowie jest dotychczas największym rozpoznanym osiedlem ze starszych faz wczesnego średniowiecza na terenie Środkowego Nadodrza.

Na stanowisku Sulechów 28 obiekty wczesnośredniowieczne grupowały się w głównie w dwóch częściach wykopu, tj. na jego zachodnim skraju oraz w narożu południowo-wschodnim. Wyróżniono dwa obiekty mieszkalne w typie budowli naziemnych wzniesionych w technice zrębowej bądź słupowej i jeden w typie półziemianki, pięć szałasów (?) oraz różnej wielkości jamy i dołki posłupowe. Wydzielono 13 obiektów pełniących różnorakie funkcje gospodarcze (m.in. jamę dziegciarską, jamę o charakterze przetwórczym, chłodnię (?), studnię (?), miejsce przygotowywania gliny do produkcji prażnic, osiem palenisk. Dla 78 obiektów nie ustalono ich pierwotnej funkcji. Wydaje się, że osada zajmowała niewielkie wyniesienie i rozciągała się w kierunku północno-zachodnim i południowo-wschodnim, w pasie ok. 50 m. Zaznaczył się zdecydowany podział osady na strefę mieszkalną (część wschodnia) i produkcyjną (część zachodnia). Obie części łączył odsłonięty fragmentarycznie bruk kamienny – rodzaj grobli przerzuconej nad dzisiaj już nieczynnym ciekiem wodnym.

Analiza blisko 3000 fragmentów ceramiki (Ryc. 18) wykazała, że prawie 85% z nich nosiło ślady obtaczania, sięgające najczęściej do przewężenia szyjki oraz górnej części barku. Tylko pojedyncze egzemplarze były obtaczane przykrawędnie. Obtaczanie do największej wydętości brzuśca było możliwe do stwierdzenia jedynie na naczyniach o zrekonstruowanej niemalże w całości formie. Na dziewięciu zachowanych tak dalece okazach tylko w trzech przypadkach odnotowano obtaczanie aż do załomu brzuśca. W zbiorze dominowały naczynia dwustożkowate, których znaczna część (ponad 30%) ornamentowana była dookolnymi żłobkami przypominającymi plastyczne wałki. Nawiązywały one tym samym do naczyń typu Tornow-Klenica.

Przyjęto, że opisana wyżej osada funkcjonowała w IX i początkach X w.

Obiekty wczesnośredniowieczne stanowią istotny element struktur osadniczych odkrytych na stanowisku 10 w Sulechowie. Spośród wszystkich 259 reliktów odsłoniętych w czasie badań archeologicznych 51 (19,7%) na podstawie zawartego materiału ceramicznego lub relacji stratygraficznych włączono do omawianego zbioru. Analiza ceramiki pozyskanej z wypełnisk pozwoliła na wydzielenie trzech faz zasiedlenia tego terenu we wczesnym średniowieczu. Pierwszą fazę łączyć należy z najwcześniejszymi stadiami tego okresu (koniec fazy A – początek B w Wielkopolsce, wg Hensel 1950), przypadającymi na schyłek VI i VII w. Materiał źródłowy nie pozwolił na stwierdzenie, czy były to pozostałości dwóch różnych osad, czy też jednej, składającej się z kilku oddalonych od siebie zagród. Odsłonięto dwa skupiska obiektów (łącznie 18) zlokalizowanych na północnym i południowo-zachodnim stoku niewielkiego wzniesienia, otoczonego od południa i wschodu terenami podmokłymi (obecnie zmeliorowanymi). Osada z X/XI w. (faza druga, D wg Hensel 1950) miała znacznie bardziej zwarty charakter niż miało to miejsce w przypadku zabudowy z fazy A/B. Zdecydowana większość, bo aż 22 spośród 25 obiektów datowanych na ten okres zlokalizowanych było na południowym stoku wzgórza. Tworzyły one pasmo o szerokości nie przekraczającej 45 m. W strefie tej odkryto dwa obiekty interpretowane jako pozostałości budynków mieszkalnych

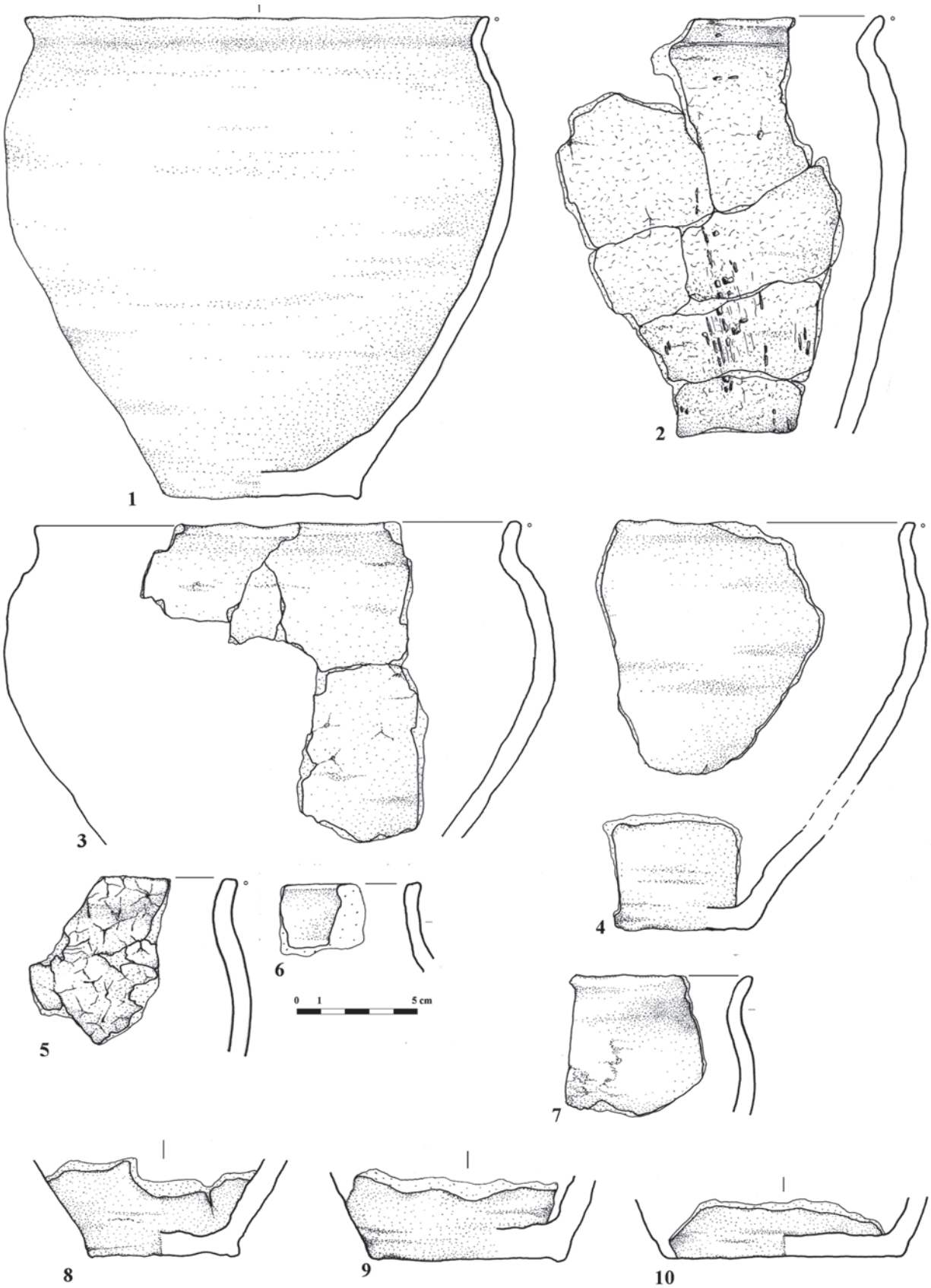

oraz towarzyszące im liczne jamy mniejszych rozmiarów, będące zapewne reliktami różnego rodzaju urządzeń gospodarczych, stanowiących nieodłączny element zabudowy wiejskiej (m.in. studnia – Ryc. 19-20 i jama dziegciarska). Pozostałe obiekty, odkryte po przeciwległej stronie wzgórza, nie pełniły prawdopodobnie roli istotnej dla funkcjonowania osady.

Ryc. 17. Sulechów, stan. 14, gm. *loco*, woj. lubuskie. Wybór ceramiki związanej z osadnictwem z okresu wczesnośredniowiecznego – VII–VIII wiek (rys. D. Krzyżyńska)

Fig. 17. Sulechów, site 14, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Selection of ceramics connected with settlement from the early Middle Ages period – 7th-8th century (drawing by D. Krzyżyńska)

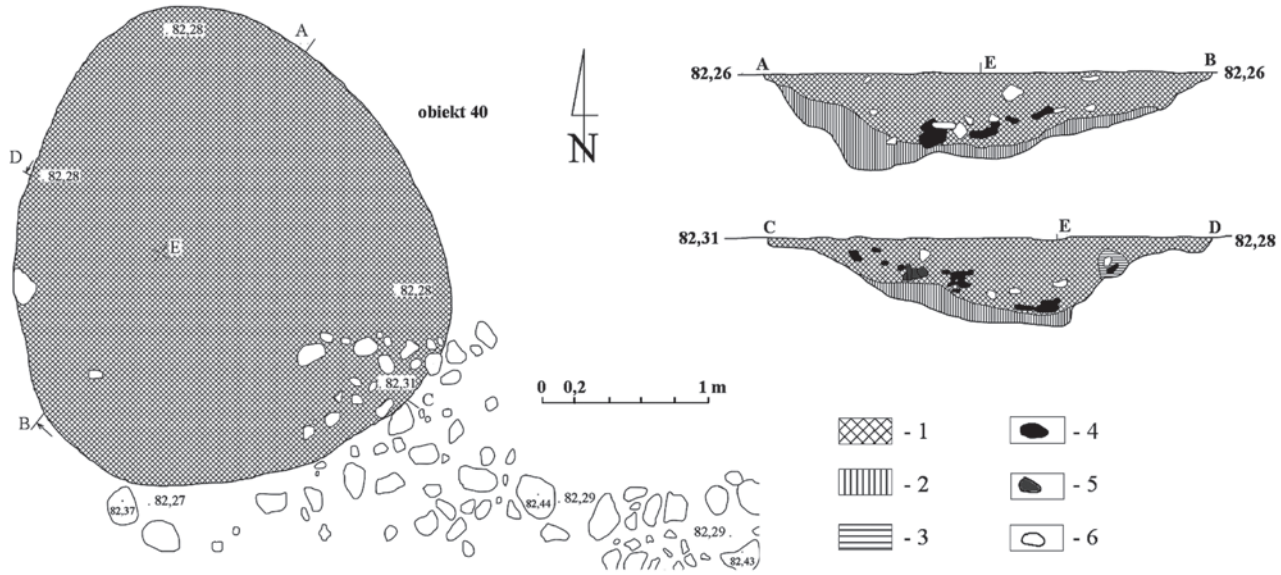
obiekt 40
N
A
B
C
D
E
82,28
82,26
82,31
82,27
82,37
82,44
82,29
82,43
0 0,2 1 m
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6

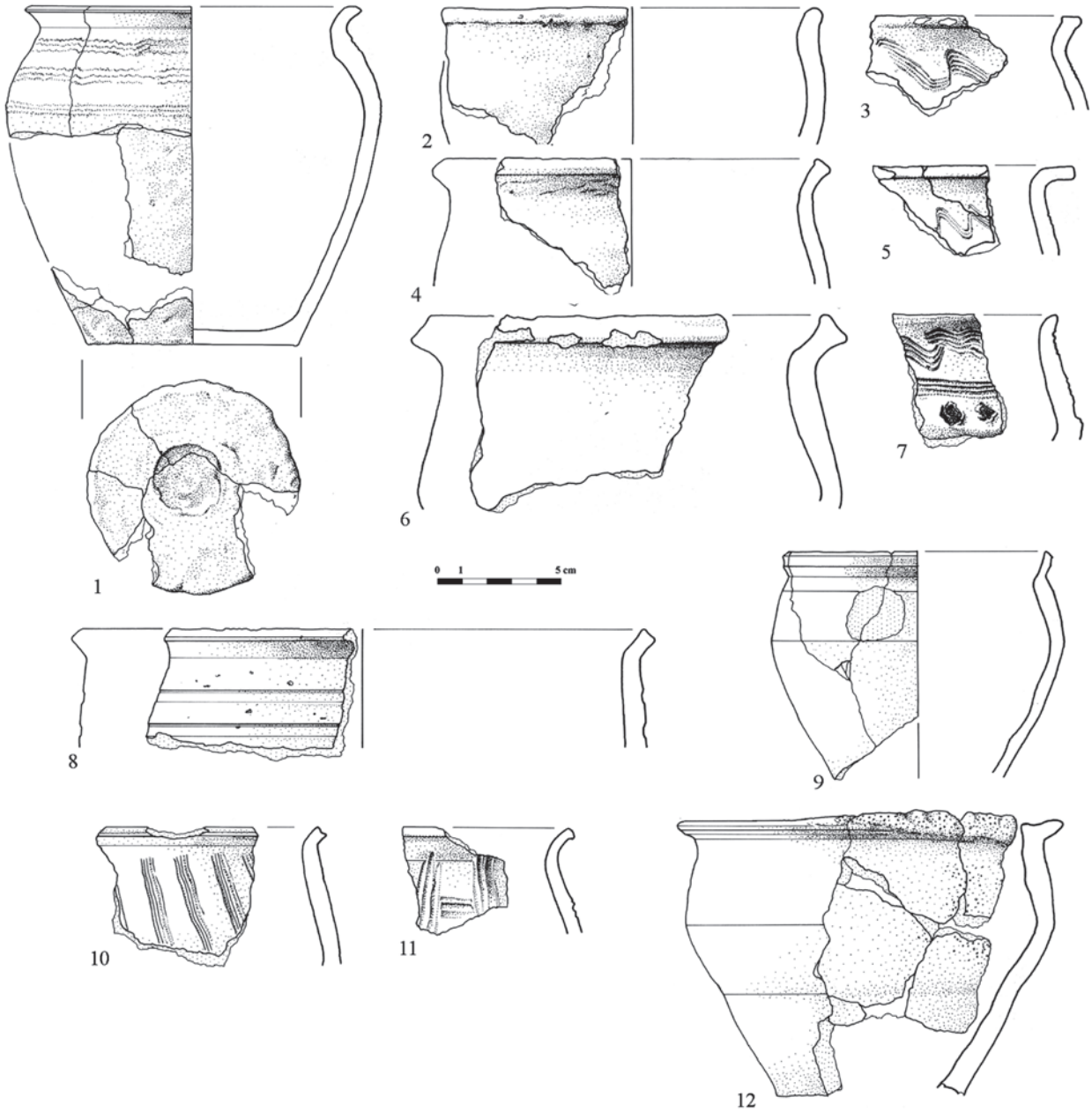
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
0 1 5 cm

◄

Ryc. 18. Sulechów, stan. 18, gm. *loco*, woj. lubuskie. Rzut poziomy oraz profile obiektu 40 (1 – czarna i brązowa próchnica zawierająca znaczne ilości spalenizny oraz drobne węgle drzewne; 2 – szaro-żółty piasek ze śladami spalenizny i popiołu; 3 – szaro-brązowa, spiaszczona próchnica przemieszana w układzie drobnoplamistym z żółtą, calcową gliną; 4 – fragmenty prażnic; 5 – fragmenty naczyń; 6 – kamienie) (rys. B. Gruszka) oraz wybór materiału zabytkowego znalezionego w obiekcie 40 (rys. J. Boska)

Fig. 18. Sulechów, site 18, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Horizontal view and profiles of object 40: 1 – dark and brown humus containing large quantities of burnt material and small pieces of wood coal; 2 – grey-yellow sand with traces of burnt material and ash; 3 – grey-brown sandy humus mixed in small spot arrangement with yellow natural clay; 4 – fragments of baking pans; 5 – fragments of vessels; 6 – stones (drawing by B. Gruszka) and selection of material found in the object 40 (drawing by J. Boska)

W obrębie jednej z zagród odkryto znakomicie zachowaną jamę dziegciarską (Ryc. 21). W przekroju poziomym miała ona kształt w przybliżeniu okrągły o średnicy około 1,6 m, w profilu zaś trójkątny, z nieco poszerzoną częścią spągową i głębokości 1,2 m. Uwzględniwszy grubość humusu, pierwotna głębokość znacznie przewyższała podaną tutaj wielkość i mogła przekraczać nawet 1,5 m. Podobną uwagę należy odnieść do rozmiarów obiektu w stropie – rekonstruując przebieg jego glinianych ścian otrzymamy średnicę nie mniejszą niż 1,8 m. Brzegi wkopu wylepiono kilkucentymetrowej grubości warstwą gliny, schudzonej piaskiem, bez dodatku elementów organicznych, wygładzając ją od wewnątrz i nadając całości lejowatą formę. Zachowana głębokość owego leja wynosiła 0,9 m, a średnica jego wylotu – ok. 0,3 m, co w zupełności wystarczało do umieszczenia w najniżej położonej części obiektu pojemnika na dziegieć. Wypełnisko obiektu stanowiła szaro-brunatna próchnica oraz w nieznacznym stopniu czarno-brunatna próchnica, nasycona węglami drzewnymi. Trudna do interpretacji jest duża ilość kamieni, zalegających głównie w najniższej części obiektu. Wydaje się, że mają one charakter wtórny. Znane z odkryć archeologicznych urządzenia tego typu, zwane maziarniami, w niemal niezmienionej formie przetrwały do czasów współczesnych (Moszyński 1967, 388-389). Służyły one do uzyskiwania lepiszcza z drewna brzozowego lub sosnowego poprzez prażenie go w wysokich temperaturach, bez dostępu powietrza. Stosowano dwa rozwiązania:

1. w jamie umieszczano dwa, ustawione bezpośrednio nad sobą, naczynia, z których górne mieściło surowiec, drugie – dolne było zbiornikiem na gotowy produkt;

2. funkcję górnego naczynia pełniła wylepiona gliną górna część jamy, dziegieć zaś spływał bądź bezpośrednio na jej dno, bądź do umieszczonego poniżej pojemnika.

Duże rozmiary i solidność rozpoznanego na stanowisku urządzenia pozwalają przypuszczać, że było ono wielokrotnie wykorzystane, zwłaszcza że wyjmowanie surowca nie pociągało za sobą niszczenia konstrukcji.

Obiekty związane z osadnictwem XIII-wiecznym na stanowisku 10 stanowiły najskromniejszy zbiór wśród całości reliktów wczesnośredniowiecznych. Zaledwie osiem jam (z czego tylko cztery datowane ceramiką) odkryto na zwartym obszarze o przybliżonych wymiarach 23 × 35 m, na północnym skraju pasa badań. Wszystkie, ze względu na charakter wypełniska, uznano za pozostałości obiektów gospodarczych, sygnalizujących prawdopodobnie w najbliższym sąsiedztwie obecność zabudowy mieszkalnej.

Ryc. 19. Sulechów, stan. 10, gm. *loco*, woj. lubuskie. Studnia związana z osadnictwem z okresu wczesnośredniowiecznego – X-XI wiek (fot. T. Borkowski)

Fig. 18. Sulechów, site 10, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Well connected with settlement from the early Middle Ages period – 10th-11th century (photo by T. Borkowski)

Ryc. 20. Sulechów, stan. 10, gm. *loco*, woj. lubuskie Południowo-wschodnie naroże cembrowiny studziennej z okresu wczesnośredniowiecznego – X-XI wiek (fot. T. Borkowski)

Fig. 20. Sulechów, site 10, *loco* commune, lubuskie voivodeship. South-eastern corner of a well ring from the early Middle Ages period – 10th-11th century (photo by T. Borkowski)

W pozyskanym w trakcie badań zbiorze ceramiki wczesnośredniowiecznej wyróżniono formy całkowicie ręcznie lepione i częściowo obtaczane charakterystyczne dla fazy I oraz całkowicie obtaczane, typowe dla dwóch pozostałych faz (Ryc. 22–24).

Dla fazy I dominującą formą naczynia był esowaty garnek o silniejszej profilacji. Ponadto wystąpiły garnki z silniej wyodrębnionymi wylewami, wychylonymi ukośnie na zewnątrz pod kątem zbliżonym do 45° i z brzuścami uformowanymi analogicznie jak w przypadku okazów esowatych, okazy z niemal pionowo bądź nieznacznie ukośnie uformowanymi szyjkami i inne.

Wśród form naczyń częściowo obtaczanych, pochodzących z obiektów fazy II, znaczącą pod względem liczebnym grupę stanowiły egzemplarze naczyń analogicznych do dwustożkowatych garnków typowych dla terenów północno-zachodniej Słowiańszczyzny, zaliczonych na obszarze Meklemburgii i Pomorza Zachodniego oraz Środkowego do typu Menkendorf-Szczecin (Schuldt 1956; Łosiński, Rogosz 1983, 205-208; 1986, 14; Łosiński 1996, 435-439). Pojemniki tego typu rozpoznano w materiałach z niemal wszystkich większych zespołów ceramicznych II fazy w Sulechowie. Z innych form naczyń zarejestrowano garnki esowate podobne do

Ryc. 21. Sulechów, stan. 10, gm. *loco*, woj. lubuskie. Przekrój pionowy przez jamę dziegciarską związaną z osadnictwem z okresu wczesnośredniowiecznego – X-XI wiek (fot. Borkowski)

Fig. 21. Sulechów, site 10, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Vertical cross-section of a wood tar production hollow connected with settlement from the early Middle Ages period – 10th-11th century (photo. by T. Borkowski)

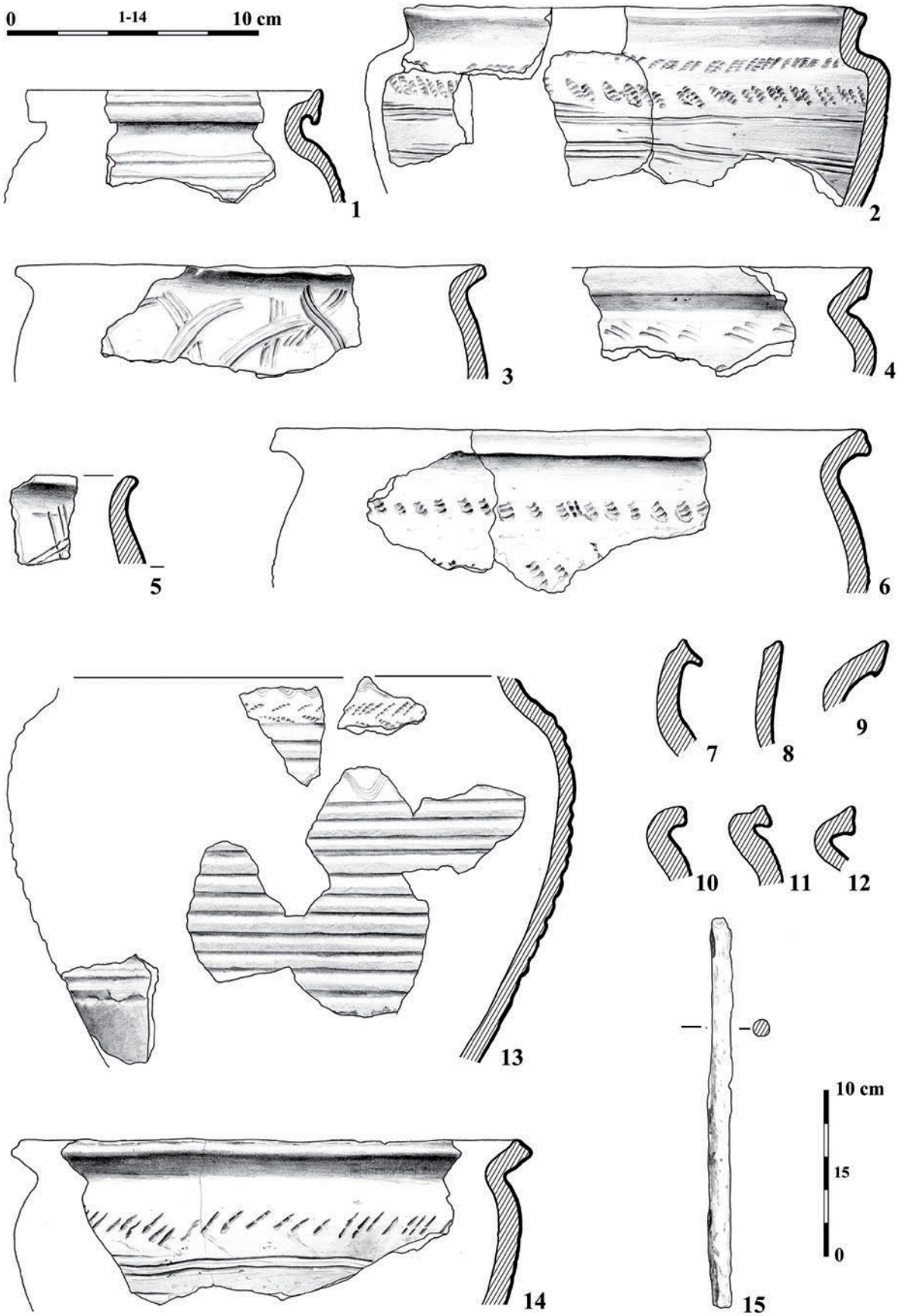

Ryc. 22. Sulechów, stan. 10, gm. *loco*, woj. lubuskie. Wybór ruchomego materiału źródłowego: ceramiki (1-14) i przedmiotu żelaznego, związanego z osadnictwem wczesnośredniowiecznym – X-XI wiek (rys. E. Pawlak)

Fig. 22. Sulechów, site 10, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Selection of movable remains: ceramics (1-14) and an iron object connected with settlement from the early Middle Ages period – 10th-11th century (drawing by E. Pawlak)

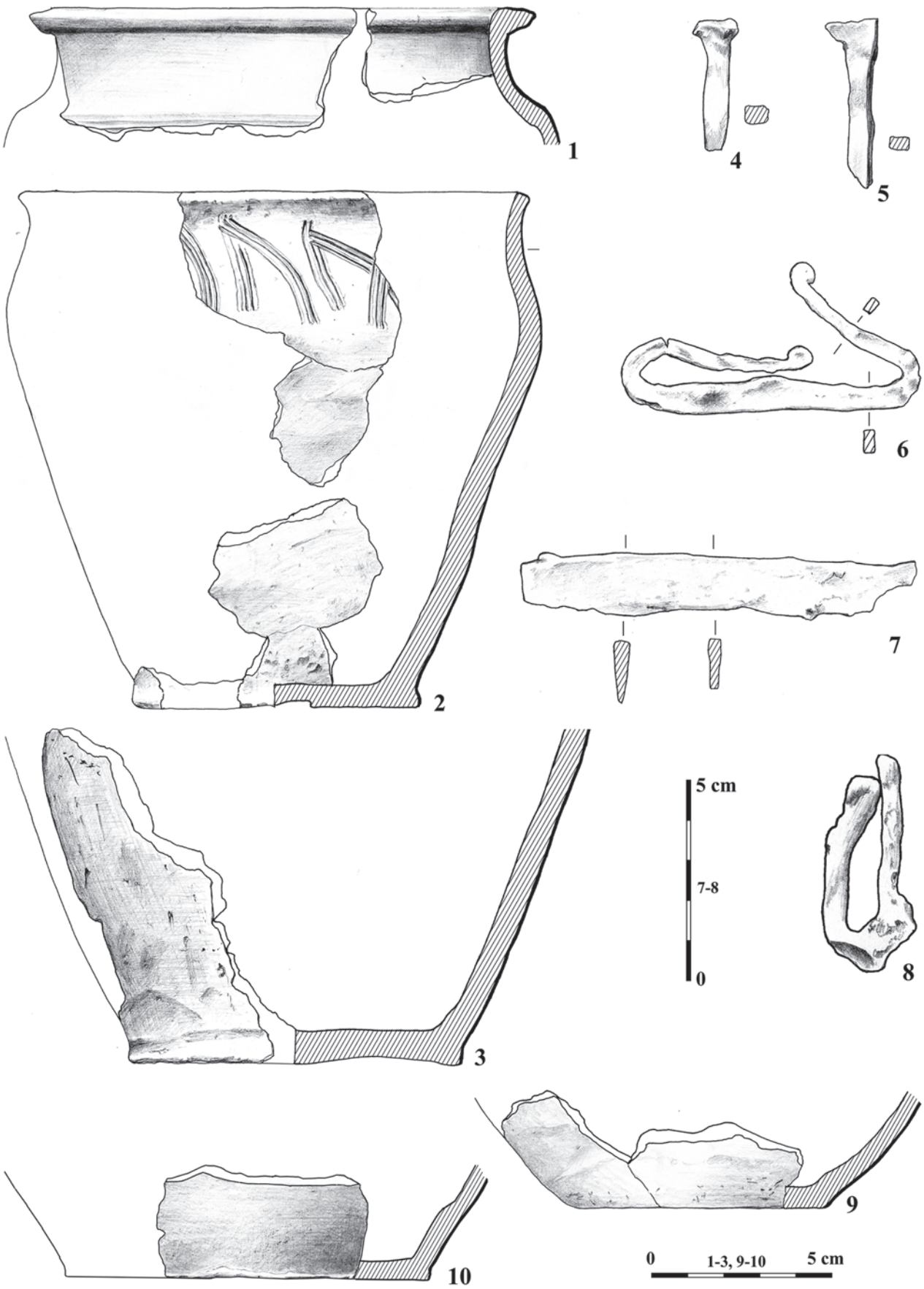

Ryc. 23. Sulechów, stan. 10, gm. *loco*, woj. lubuskie. Wybór ruchomego materiału źródłowego: ceramiki (1-3, 9-10) i przedmiotów żelaznych (4-8), związanego z osadnictwem wczesnośredniowiecznym – X-XI wiek (rys. E. Pawlak)

Fig. 23. Sulechów, site 10, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Selection of movable remains: ceramics (1-3, 9-10) and iron objects (4-8) connected with settlement from the early Middle Ages period – 10th-11th century (drawing by E. Pawlak)

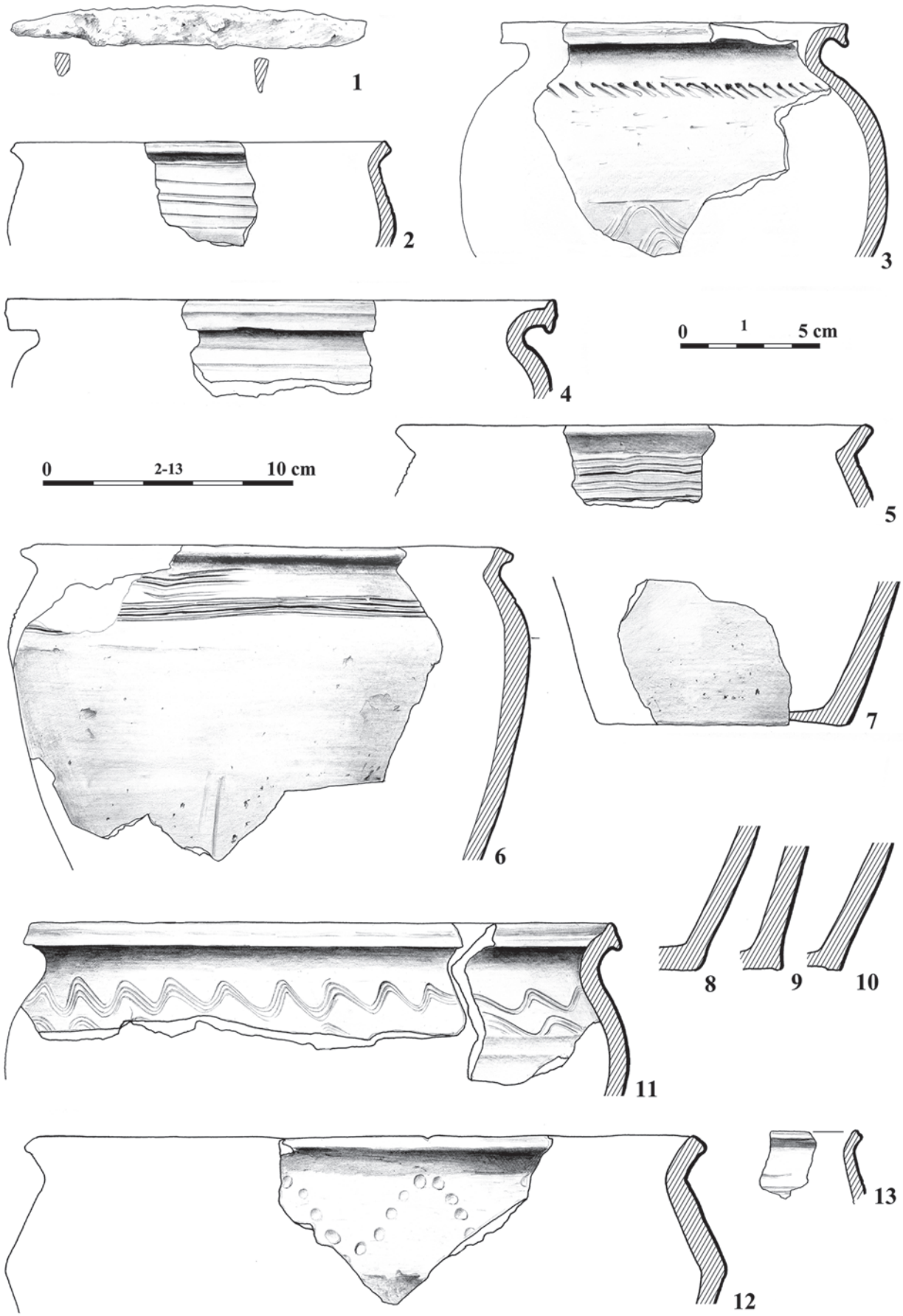

Ryc. 24. Sulechów, stan. 10, gm. *loco*, woj. lubuskie. Wybór ruchomego materiału źródłowego – nóż żelazny (1) i ceramika (2-13) – związanego z osadnictwem wczesnośredniowiecznym – X-XI wiek (rys. E. Pawlak)

Fig. 24. Sulechów, site 10, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Selection of movable remains – an iron knife (1) and ceramics (2-13) – connected with settlement from the early Middle Ages period – 10th-11th century (drawing by E. Pawlak)

Ryc. 25. Sulechów, stan. 27, gm. *loco*, woj. lubuskie. Fragment nowożytnego naczynia kamionkowego ze sceną ukrzyżowania – przełom XVI/XVII – 1. ćwierć XVII wieku (fot. M. Łesiuk)

Fig. 25. Sulechów, site 27, *loco* commune, lubuskie voivodeship. Fragment of a modern stoneware vessel with the Crucifixion scene – turn of the 17th century – the 1st quarter of the 17th century (photo. by M. Łesiuk)

okazów z fazy I, a także garnki o silnie esowatych przekrojach, podobne ukształtowaniem wylewów do naczyń całkowicie obtaczanych i reprezentujących tzw. ceramikę o cechach przejściowych między częściowym a całkowitym obtaczaniem. Szczególną uwagę badaczy przykuły dwa fragmenty czasz, prawdopodobnie pucharów (por. Dąbrowski 1999, 249 oraz tab. 3; Brzostowicz 1993, ryc. 6:5, 7; 7:6; 2002, ryc. 19:1; 2003a, ryc. 5; 2003b, ryc. 6:3). Jeden z nich znaleziono na powierzchni wykopu, drugi pochodzi z obiektu. Wyróżniono także naczynia nawiązujące do typu Tornow (por. Herrmann 1966).

Na ceramikę całkowicie obtaczaną składał się zbiór liczący ogółem 1961 jednostek taksonomicznych, co stanowiło ponad 54% ogółu wczesnośredniowiecznych materiałów ceramicznych pozyskanych na stanowisku. W dużej mierze materiały te przynależały do fazy III osadnictwa. Charakteryzowały się one większą profilacją wylewów, niż w przypadku naczyń fazy II. Cechą znacznej liczby wylewów jest ukształtowanie krawędzi w charakterystyczny, zwykle prostokątny występ. Zarejestrowano także ułamki garnków w typie Teterow.

Nikłe ślady osadnictwa z czasów późniejszych (późnośredniowiecznego i nowożytnego) zarejestrowano w zasadzie na wszystkich stanowiskach. Jedynie na stanowisku Sulechów 10 odnotowano pozostałości kilku obiektów nieruchomych, w tym relikty budynku wzniesionego w konstrukcji słupowej i datowanego na koniec XV-XVI w. Wśród pozyskanego w trakcie wykopalisk ruchomego materiału źródłowego (głównie ceramiki) wyróżniono ułamek naczynia kamionkowego ze sceną ukrzyżowania (Ryc. 25), który ogólnie wydatowano na 4. ćw. XVI – 1. ćw. XVII w. (Bock 1986, tabl. 31, 40, 41).

Prace terenowe na obwodnicy drogowej Sulechowa zakończono. W chwili obecnej materiały z poszczególnych stanowisk są opracowywane w celu ich zaprezentowania w osobnej publikacji.

Bibliografia

Bock von G. 1986. *Steinzeug*. Köln.

Bönisch E. 2004. *Häuser, Speicherplätze und Siedlungsmuste – Neues zu Siedlungen der Lausitzer Kultur links der Neiße*. Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza. 2. Zielona Góra, 91-120.

Brzostowicz M. 1993. *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Spławiu, gm. Kołaczkowo, woj. poznańskie. Wstępne podsumowanie wyników archeologicznych badań ratowniczych z lat 1991-1992*. Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne 2, 115-132.

Brzostowicz M. 1994. *Bruszczewski zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*. Poznań.

Brzostowicz M. 2003a. Gród z czasów przedpiastowskich w Spławiu-Wodzisku. W: M. Brzostowicz (red.), *Archeologia powiatu wrzesińskiego*. Poznań-Września, 155-162.

Brzostowicz M. 2003b. *Wyniki badań wykopaliskowych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Spławiu, gm. Kołaczkowo, pow. Września, woj. wielkopolskie*. Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne, 6, 324-337.

Czerniak L. 1980. *Rozwój społeczeństw kultury późne ceramiki wstęgowej*. Poznań.

Czerniak L. 1988. *Początki rolnictwa na Ziemi Kościańskiej (informator wystawy)*. Kościan.

Czerniak L. 1994. *Wczesny i środkowy okres neolitu na Kujawach. 5400-3650 p.n.e.* Poznań.

Dąbrowski J. 1999. Wczesnośredniowieczne pucharki ceramiczne z terenu Polski. W: W. Chudziak, A. Sosnowska (red.)., *Studia nad osadnictwem średniowiecznym ziemi chełmińskiej*. Toruń, 227-255.

Dulinicz M. 2001. *Kształtowanie się Słowiańszczyzny północnozachodniej. Studium archeologiczne*. Warszawa.

Hensel W. 1950. *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*. Poznań.

Herrmann J. 1966. *Tornow und Vorberg. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Lausitz*. Berlin.

Jasnosz S., Kurnatowska Z., Wiślański T. 1984. *Z najdawniejszych dziejów Ziemi Kościańskiej*. Kościan.

Kaczkowski M. 1975. Próba chronologicznej klasyfikacji ceramiki z VI i VII wieku w okolicach Głogowa. *Zielonogórskie Zeszyty Muzealne*, 5, 43-72.

Kobyliński Z. 1988. *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytnościci w początkach wczesnego średniowiecza*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

Kondracki J. 2000. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa.

Łosiński W. 1996. *Menkendorf*. W: A. Gąsiorowski, G. Labuda, A. Wędzki (red.), *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 8 – suplementy i indeksy, 2 – suplement A-Ż. Wrocław-Warszawa-Kraków, 435-439.

Łosiński W., Rogosz R. 1983. *Zasady klasyfikacji i schemat taksonomiczny ceramiki*. W: E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 202-226.

Moszyński K. 1967. *Kultura ludowa Słowian*. Warszawa.

Okowiński L. 2002. *Środowisko geograficzno-przyrodnicze gminy Sulechów*. Sulechów.

Parczewski M. 1988. *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

Parczewski M. 1989. *Żukowice pod Głogowem w zaraniu średniowiecza*. Głogów.

Schindler R. 1940. *Die Besiedlungsgeschichte der Goten und Gepiden im unteren Weichselraum auf Grund der Tongefässe*, Leipzig. Quellenschriften zur Ostdeutschen Vor- und Frühjgeschichte 6.

Schild R., Marczak M., Królik H. *1975. Późny mezolit. Próba wieloaspektowej analizy otwartych stanowisk piaskowych*. Wrocław.

Siuchniński K. 1969. *Klasyfikacja czasowo-przestrzenna kultur neolitycznych na Pomorzu Zachodnim*, cz. 1, katalog źródeł archeologicznych. Szczecin.

Siuchniński K. 1972. *Klasyfikacja czasowo-przestrzenna kultur neolitycznych na Pomorzu Zachodnim*, cz. 2, opracowanie analityczne. Szczecin.

Schroeder R. 1951. *Die Nordgruppe der Oderschnurkeramik*. Berlin.

Schuldt E. 1956. *Die slawische Keramik in Mecklenburg*. Berlin.

Schuster J. 2005. *Die Beziehungen der Gebiete Ostbrandenburgs zur Wielbark- und Przeworsk-Kultur im spaeten 2. und beginnenden 3. jh. N. Chr. mit einer formenkundlichen Untersuchungen der spaeten Rollenkappefibeln A II, 41*. W: Veroeffentlihungen zur brandenburgischen Landesarchaeologie, Bd. 36/37. Wuensdorf 2002/2003, 89-161.

Smoczyńska Ł. 1953. *Kultura ceramiki wstęgowej*. Fontes Archaeologici Posnanienses, 3, 1-84.

Szydłowski M. 2003. *Topogeneza grupy kościańskiej kultury unietyckiej* (maszynopis pracy magisterskiej). Poznań.

Szydłowski M. 2004. *Bruszczewo. Starożytne centrum cywilizacyjne w okolicach Śmigla*. Kościan.

Szydłowski M. 2004a. Neolit na Ziemi Kościańskiej. *Przyjaciel Ludu*, t. 100.

Umbreit C. 1976. *Das gotische Gräbfeld von Brättz, Kr. Meseritz*. Bonner Hefte zür Vorgeschichte 11, 43-54.

Wawrzyniak P. 2002. *Cmentarzysko ludności kultury wielbarskiej w Jordanowie, gm. Świebodzin, woj. lubuskie*. Archeologia Środkowego Nadodrza 2, 45-64.

Wołągiewicz R. 1993. *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem z Morzem Czarnym*. Szczecin.

Wrzesińska A. 2005. *Wyniki analizy antropologicznej szkieletu z okresu neolitu ze stanowiska Sulechów 29, z obiektu 204*, maszynopis. Lednogóra.

Summary

Piotr Wawrzyniak, Alina Jaszewska
Preliminary results of archaeological research carried out in 2005 on the Sulechów ring-road, Zielona Góra county, lubuskie voivodeship

Archaeological excavation research on the route of the planned construction of the Sulechów ring-road in Lubuskie voivodeship was carried out during the first half of 2005. Research work was carried out upon the order of the General Directorate for National Roads and Motorways in Warsaw. The contractor for said works was Lubuskie Konsorcjum Archeologiczne (Lubuskie Archaeological Consortium).

Excavation research was carried out in a zone with a length of approximately 4 km and a width of approx. 50 m, which ran around Sulechów town from the south east. Work was carried out at seven sites: Sulechów 10, 14, 25, 26, 27, 28 and 29, in an area of approximately 5.4 ha.

As a result of research work, relics of settlements from the late Mesolithic period until modern times were registered at those sites. Things worth particular attention include the remnants of a stroked pottery culture settlement (Sulechów, site 14), extremely interesting settlement materials of a population from Wielbark culture (Sulechów, sites 10, 14 and 29), which currently determine the extent of this culture in Polish territory towards the south-east, and a very rich settlement from the early Middle Ages (Sulechów, sites 10, 14 and 28), including the first phases of the early Middle Ages (site 14), the 9th-10th century (site 28) and the 10th-11th century (site 10).

■